

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

Ж.Р. ЗАЙНАЛОВ, З.О. АХРОРОВ

«МОЛИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ»

фанидан

МАЪРУЗА МАТНИ

Самарқанд - 2013

Зайналов Ж.Р., Ахроров З.О. Молия фанини ўқитиш методикаси. Маъруза матни. – Самарқанд: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2013. 44-б.

Тақризчилар: Ходжаев Э.Н. – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти “Молия ва суғурта хизматлари” кафедраси профессори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган иқтисодчи

Ахтамов И. – Самарқанд вилоят ҳокимлиги молия бошқармаси бошлиқ муовини

Ушбу Маъруза матни Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти Қайта тайёрлаш ва малака ошириш маркази тингловчилари учун мўлжалланган бўлиб, унда молия фанини ўқитиш методикаси, ўқув услубий таъминоти, ўқитиш тамойиллари ва методлари батафсил баён этилган. Молия фанини ўқитиш методикасини ўқитиш жараёнини ташкил этиш, ўтказиш ва ўқитишнинг фаол усуллари, электрон таълим ресурсларидан фойдаланиш имкониятлари ҳамда тажриба синов ишларини ўтказиш методикаси келтирилган.

КИРИШ

Республикамизда маънавиятни юксалтириш, миллий таълим тарбия тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш, замон талаблари билан уйғунлаштириш асосида жаҳон андозалари даражасига чиқариш мақсадида катта аҳамиятга эга бўлган назарий-амалий ишлар амалга оширилмоқда.

Ҳозирги пайтда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фидоий ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилмоқда. Бу борада таълим турлари тўғрисидаги мутлақо янги қоидалар ҳаётга жорий этилди. Кадрлар тайёрлаш ва узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилишнинг ҳуқуқий – меъёрий асоси яратилди.

«Таълим тўғрисидаги» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунлари узлуксиз таълим тизимида юқори малакали кадрларни тайёрлаш, уларда илмий дунёқарашни, меҳнатга ижодий муносабатни таркиб топтириш, уларда юксак меҳнат интизомини шакллантириш вазифасини кўяди.

Бу вазифаларни бажариш таълим тизимида янги техника ва технологиялардан фойдалана оладиган, юксак малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлашда фидоийларча фаолият кўрсатиб келаётган педагог ўқитувчиларни малакасини ошириш, улар томонидан ҳар бир ўтиладиган фан бўйича уни ўқитиш методикаси борасида кўникмалар ҳосил қилиш муҳимдир.

Ишлаб чиқариш технологияларининг янгиланаётганлиги, фан кашфиётлари ва техникани бевосита ишлаб чиқариш кучига айланиб бориши лицей ва коллежларда дарс бераётган ўқитувчиларнинг билимларини мунтазам равишда ошириб, янгилаб, тўлдириб ва кенгайтириб боришни талаб этади.

Бугунги кунда ҚТ ва МОМ таълим олаётган лицей ва коллеж ўқитувчиларни ўқитишга фанлар бўйича фан дастурларини ўзаро мувофиқлаштириш зарур. Мутахассислик фанларидан ўқув дастурларини замон талабларига мос равишда оддийдан мураккабга қараб тузиш, ҳар бир мавзу учун қўшимча ўқув ва дидактик материалларни яратиш тингловчиларнинг назарий билими, амалий кўникма ва малакаларини шакллантириб боришда самара беради.

Мутахассислик бўйича фанларига тайёргарлик тингловчиларга етарлича билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш учун замонавий таълим талабларига жавоб берувчи ўқув - услубий мажмуалар, ҳамда ўқув адабиётларнинг янги авлодини яратиш ва ўқув жараёнига тадбиқ этиш ҳозирги давр талабидир.

Мутахассислик бўйича тайёргарлик фанларидан тингловчиларда етарлича билим ва кўникмаларни шакллантиришда замонавий ўқитиш технологиялари ва фаол усулларини таълим жараёнида қўллаш яхши натижа беради. Ўқитишда фаол усулларни қўллаш тингловчилар билим

имкониятлари, ижодий қобилиятлари ва амалий кўникмаларини ўрганиш даражаларини ривожлантиришда ижобий самара беради. Албатта энг асосийси мутахассислик фанларидан ўқитиш жараёни тўғри ва самарали ташкил этиш, ўтказиш ва назорат қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу маъруза курсида мутахассислик бўйича тайёргарлик фанларининг ўқув -услугий таъминотини ишлаб чиқиш қоидалари, ўқитиш методлари ва таълим тамойиллари келтирилган. Шунингдек тингловчиларни ўқитиш жараёнини ташкил этиш, ўтказиш ва баҳолаш, ўқитишда фаол усулларни қўллаш, мустақил ишларни ўтказиш ва назорат қилиш, ҳамда электрон дарсликлардан фойдаланиш имкониятлари батафсил баён этилган ва тавсиялар берилган.

Муаллифлар ушбу ишда учрайдиган айрим камчиликлар учун узр сўраб, билдирилган танқидий фикр ва мулоҳазалар ҳамда таклифларни миннатдорчилик билан қабул қиладилар.

1 – МАВЗУ. МОЛИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНИНГ УМУМИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Молия фанини ўзига хос хусусиятлари

Замонавий ижтимоий – иқтисодий шароитда кадрларни касб-хунарга тайёрлашни мукаммалаштиришнинг муҳим шарт-шароити замонавий фан, техника ва технологияларнинг ютуқларига асосланган таълим тизимини ташкил қилишдан иборатдир.

Ҳозирги даврда таълим тизими олдида турган долзарб вазифалардан бири ўқитишда замонавий педагогик технологиялар ва ютуқлардан кенг фойдаланиш, уларни таълим тизимида жорий қилиб бориш ҳамда ривожланган мамлакатларнинг тажрибаларини мамлакатимиз таълим тизимига тадбиқ қилиш муҳим ҳисобланади.

Таълим муассасалари қошидаги ҚТ ва МОМда малакасини оширишга жалб этилган тингловчиларни билим сифатини кўп жиҳатдан мутахассислик бўйича тайёргарлик бўйича ажратилган фанларини самарали ўқитиш белгилайди. Мутахассислик фанларини ўрганишда кўпроқ амалийлик юқори бўлганлиги, тингловчилар фаолиятига яқинроқ ҳисобланганлиги умумқасбий ва умумий тайёргарлик фанларидан фарқли эканлигини кўрсатади. Ушбу фанлар мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари билан ўзаро боғлиқ ҳолда олиб борилади. Мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари (МФТ)дан ўқитиш услубларини танлаш ва ўқув мақсадларини белгилаш ҳам ўзига хосликни талаб этади. МФТ фанларининг етакчи компоненти бўлиб «Фаолият усуллари» ҳисобланади. Шунинг учун ҳам МФТ фанларидан ўқув адабиётларини яратиш ва шу билан боғлиқ бўлган таълим мазмунини белгилашда, ўқув жараёнини ташкил этишда, ўқитишнинг самарали усуллари танлашда чуқур дидактик таҳлил ўтказиш лозим.

МФТ фанлари тингловчи фаолиятининг аниқ соҳалари бўйича, уларда аниқ фан хусусиятини акс эттирувчи бевосита чуқур, пухта билимлар берувчи, тегишли кўникма ва малакалар ҳосил қилувчи жараёнларни қамраб олади.

Бундай фанлар жумласига молия фанини долзарб муаммолари, молия фани бўйича амалий ва семинар машғулотларини ташкил этиш ва ўтказиш, молия бўйича илғор тажрибаларни ўрганиш билан боғлиқ ўқитувчи фаолиятини ўзига хос хусусиятларини ўз ичига олади.

Илғор технологиялар, янги техникалар ва фан ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этиш, халқ хўжалиги баъзи тармоқларининг ривожланишигагина эмас, балки барча соҳаларнинг (қурилиш, машинасозлик, қишлоқ хўжалиги, саноат, алоқа, хизмат кўрсатиш ва бошқа) тараққиётига ва бошқариш, ташкил этиш, иқтисодиётга ҳам сезиларли таъсир кўрсатади.

Шунинг учун ҳам янги педтехнологияларнинг ўзгариб ва янгиланиб бориши ҳар бир тингловчининг кенг дунёқараш ва чуқур билимга эга бўлишини, ҳамда бир неча хил юмушларни бажара олишини талаб этади.

МФТ фанлари мазмуни муайян йўналиш ёки ихтисосликнинг тавсифига мос тушиши, яъни тингловчининг дарс ўтадиган фанлари бўйича бажариладиган фаолият усуллари ўзида қамраб олиши керак. Тингловчиларда касбий - техникавий тушунчаларни шакллантириш учун МФТ фанининг мазмунини белгилашда технологик тизимга риоя қилиш лозим. Ушбу фан бўйича педтехнологик тушунчаларга қуйидагилар қиради: дарс жараёнида қўлланиладиган педтехнология усуллари, улардан фойдаланган ҳолда фаолият кўрсатиш, дарс жараёнини тўлиқ янги технологик жараёнлар автоматлаштириш, МФТ фанларини ташкил этишнинг илмий асослари, конкрет соҳа бўйича фаннинг иқтисодий омиллари ва ҳ.к. Агар тингловчилар МФТ фанлари бўйича кўп янги педтехнология усулларида фойдаланса, унда улар билан таъминлаш асослари ёки технологик жараёнларни ўрганишлари керак бўлади, у ҳолда ўқув материалида фан бўйича намунавий фан дастури, ишчи дастури технологик харита тақвим режаси уларни бажарилишининг принципиал схемалари берилиши керакки, тингловчилар шулар асосида замонавий педтехнологияларнинг хусусиятларини оча олишлари керак.

Фан бўйича тушунчаларга эса аниқ бир молиявий муносабатлар бўйича тақсимот ёки назорат жараёнлар, муайян йўналиш бўйича тингловчининг педагогик фаолияти, ҳамда касбий кўникма ва малакалар асосини ташкил этувчи билимлар қиради.

Мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари мазмун ва моҳиятига кўра қуйидаги гуруҳларга ажратилади:

1. Ўқув материалида назарияга боғлиқ масалалар ёритилган мутахассислик фанлари. Буларга молия назарияси, молия тизими, молия сиёсати, молияни бошқариш, молиявий назорат, тармоқлар молияси, бюджет тизими, солиқлар, суғурта, давлат кредити ва бошқалар, уларнинг таркиби ва тузилиши, объектлари, методлари ва усуллари қиради.

2. Ўқув материалларида молия фанини ўтишга боғлиқ янги педтехнологияларга хос масалалар ёритилган мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари. Буларга алоҳида мутахассисликнинг бутунлигини тавсифлайдиган жараёнлар, жараёнларни лойиҳалаш ва комплекс бошқариш, ишлаб чиқариш корхоналарида инвестиция оқимларини лойиҳалаш, янги технологияларни жорий қилиш, уларни назорат қилиш ва бошқариш тавсифлари; илмий тадқиқот ишлари ва тажрибалар олиб бориш, хавфсизлик қоидалари ва молия, бюджет, ғазна, солиқ, суғурта, банк қонунларининг асослари қиради.

3. Ўқув материалида молия ресурсларини тақсимлашга боғлиқ масалаларни ёритувчи мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари. Буларга ишлаб чиқаришда ташкил этиладиган ва фойдаланиладиган турли ресурслар, уларни ташкил этиш манбалари, уларнинг ҳисоб-китобини ёритувчи ўқув материаллари қиради. Шунингдек молиявий ресурсларни ташкил этиш ва фойдаланишни режалаштириш билан боғлиқ ўқув материалларни ўз ичига олади.

4. Ишлаб чиқаришни ташкил этиш, бошқариш ва иқтисодиёти тўғрисида ўқув материалларини ўзида қамраб олган мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари. Ушбу гуруҳга барча мутахассислик бўйича тингловчилар томонидан ўрганиладиган ўқув материаллари, дарс жараёнларини ташкил этишда илғор тажрибалар, улардан фойдаланиш технологиялари, илғор услубларни қўллаш ва бошқаларни киритиш мумкин.

Мутахассислик бўйича тайёргарлик фанларини ўқитиш ўзининг кўпгина белгилари, яъни мазмуни, мақсад ва вазифалари, методлари, воситалари, ташкил этилиши, ўтказилиш жойи, жиҳозланиши, шакллари, тузилиши, ажратиладиган вақти билан ҳам умумтаълим ва умумкасбий тайёргарлик фанлардан кескин фарқ қилади.

Мутахассислик бўйича тайёргарлик фанларини ўрганишда чизмалар, жадваллар, ҳисоблашлар ва ўлчашларни ўтказиш каби алоҳида кўникмаларни шакллантирувчи амалий машғулотларни, техника ва технологияни бевосита ёки билвосита тасаввур этишга ёрдамлашадиган ишлаб чиқариш билан боғлиқ бевосита боғлиқ машғулотларини ҳам ташкил этишга тўғри келади. Кейинги ҳол эса, тингловчилардан махсус йўналтирилган ихтисослиги бўйича кўникма ва малакаларнинг маълум даражада шаклланганлигини талаб этади.

Шунинг учун мутахассислик бўйича тайёргарлик фанлари ўқув – услубий таъминотини ишлаб чиқиш, ўқув жараёнини ташкил этишда, ўқитишнинг самарали усулларини танлашда, таълим мазмунини белгилашда ўзига хос ёндашувни талаб этади.

1.2. Молия фанини ўқитишда қўлланиладиган илмий-тадқиқот методлари

Молия фанини ўқитиш ва ўргатиш хусусиятларини ўрганиш, самарали методларни ишлаб чиқиш ва амалда қўллаш, педагогик самарадорлигини аниқлаш, ўқитиш жараёнига дидактик воситаларини қўллашга доир масалаларни ечишдан иборатдир. Илмий изланишлар олиб бориш учун коллеж ва лицей ўқитувчиларидан молия фанининг мазмунини чуқур билиши талаб этилади. Кўпчилик коллеж ва лицей ўқитувчилари талабалик даврлариданоқ педагогик изланишлар билан шуғулланган бўлиши мумкин. Қолган қисми йўқ. Шу боис молия фани бўйича услубий кўрсатмалар, макетлар, мустақил ишлар учун материаллар тайёрлайдилар. Илмий анжуман ва семинарларда маърузалари билан қатнашиб ўзларининг педагогик маҳоратини ошириб боришга интилишадилар.

Илмий педагогик изланишлар жараёнини шартли равишда қуйидаги босқичларга бўлиш мумкин:

1. Ўқитувчининг молия фанига оид адабиётларни ўрганиши ва амалий ишлари асосида муаммони билиш.

Ўқитувчи адабиётларни ўрганиши давомида қуйидагиларни аниқлаши керак:

- ўрганилаётган муаммо тўғрисида адабиёт муаллифининг фикр мулоҳазаси;

- ўрганилаётган муаммо тўғрисида анъанавий методдан фарқлироқ киритган таклифлари;

- ўрганилаётган адабиётларда ёритилмаган масалаларни билиш;

- муаммони ечишда кейинги олиб бориладиган изланишлар тартиби аниқлаш.

Ўқитиш жараёнида юзага келадиган муаммога қуйидагилар киради:

- ўқитувчининг дарс жараёнида қандай қийинчиликка дуч келиши;

- камчилик ва қийинчиликларнинг юзага келиш сабаблари.

2. Фаразни тузиш ва ўқитишни босқичма-босқич ташкил этиш. Далиллар ва уларни таққослаш орқали изланувчи асосланган таклифни бериш.

3. Изланиш натижаларини расмийлаштириш ва ўқув жараёнига қўллаш.

Молия фанини ўқитиш методикасида илмий тадқиқотларнинг умумий ва махсус методлари қўлланилиши ўта муҳимдир.

Умумилмий методларга назарий изланиш, кузатиш, суҳбат ва экспериментлар киради.

Назарий метод - адабиётлардан ўрганиш ва таҳлил қилиш, ҳамда педагогик тажрибалар асосида олиб бориладиган изланишларни ўз ичига камраб олади. Бунда ўқитувчи адабиётлар устида ишлашда китоб ва журналлар, мақолалар, илмий ишланмалар, тўпламлар ва каталоглар, интернет тизимидан олинган маълумотлардан фойдаланиши зарур бўлади.

Кузатиш - одатда табиий кузатиш орқали тингловчилар томонидан молия фанини ўзлаштиришлари, уларнинг хулқ-атвори ва муомалаларидаги ўзгаришларни ҳисобга олиш ва тегишли таълимий-тарбиявий таъсир кўрсатиш йўллари белгилаш учун қўлланилади.

Қайд қилиш усулига қараб кузатишлар қуйидаги турларга бўлинади. Бевосита ва билвосита қайд қилиш усули тингловчига реал педагогик жараёнларнинг хатти-ҳаракатлари ва ҳоказоларни ёзиб қўйиш имконини беради. Бевосита қайд қилиш усули бирор-бир ҳодисанинг оқибатлари ҳақидаги далилий материални бошқа шахслар орқали ёки қандайдир асбобни қўллаш воситасида олишга имкон беради. Кузатишнинг визуал усуллари хилма-хил техника воситалари (кинофильм, видеотасвир, телекўрсатув, компьютерлар)ни қўллаш ҳам мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин.

Суҳбат методи - сўрашнинг бир тури бўлгани ҳолда тингловчининг жиддий тайёргарлик кўришини талаб этади, чунки у шахс билан бевосита алоқада бўлиш вақтида оғзаки суҳбат тарзида, суҳбатдошининг жавобларини ёзмасдан эркин муомала шаклида қўлланилади.

Суҳбат методи - тингловчи ўқитувчилар билан, якка ва гуруҳли тартибда иш олиб борилганда қўлланилади. Бундан ташқари, интервью олиш методи ҳам мавжуд бўлиб, саволларни олдиндан белгиланган изчилликда интервью йўли билан баён қилишни назарда тутлади. Бунда жавоблар магнит тасмасига ёки кассеталарга ёзиб олинади. Ҳозирги кунда

оммавий сўраш назарияси ва амалиётида интервью ташкил этишнинг кўп усуллари мавжуд:

- гуруҳлар билан;
- интенсив;
- синов ва ҳ.к.

ҚТ ва МОМ тингловчилар ижодини ўрганиш – уларнинг ўзига хос индивидуал тартибдаги фаолиятларига доир омиллар таҳлил қилинади ва хулосалар ясалади.

Педагогик сўраш методи – тингловчининг бошқа кишилардан педагогик тажрибанинг бирор жиҳати ёки ҳодисалари ҳақида ахборот олиш жараёнидир. Сўраш саволларнинг мантиқий ўйланган тизимини, уларнинг аниқ ифодаланишини, нисбатан камлигини (3-5 та) назарда тутати. Шунингдек, қатъий шаклдаги жавобни ("ҳа", "йўқ") ҳам тақозо этиши мумкин.

Тест, сўровномалар - бу сўровнома, яъни анкета усули қўлланилганда яратилган фарзнинг янгилигини билиш, аниқлаш, талабаларнинг яқка ёки гуруҳли фикрларини, қарашларини, қандай касбларга қизиқишларини, келажак орзу-истакларини билиш ва тегишли хулосалар чиқариш, тавсиялар бериш мақсадида ўтказилади.

Тест саволларидан кўзланган мақсад оз вақт ичида тингловчиларнинг билимларини ёппасига баҳолашдир.

Тингловчи - педагогларнинг билимини ва савиясини аниқлаш услубларидан бири - бу тест ёрдамидаги синов ўтказишдир.

Тест ёрдамида синов тингловчи ёки ўқитувчининг билими, илми, маънавияти ҳамда ёшларнинг қайси йўналиш ва мутахассисликка лаёқати, иқтидорини зудлик билан аниқлаш ёки баҳолашга имкон беради. Тест ёрдамида билимни баҳолашнинг педагогика нуқтаи назаридан баъзи бир ютуқлари ва камчиликлари келтирилган ва баҳолаш жараёнини компьютерлар ёрдамида автоматлаштириш мумкинлиги таъкидланган. Тест саволлари ва масалаларининг жозибдорлигига сабаб, унинг қисқа ва лўндалиги, тўғри жавобни умумий жавоблар ичида борлиги ва уларнинг талабаларга кўрсатма бўлиб хизмат қилиши, унинг топишмоқли ўйинга ўхшашлиги ва жавобни топишда хотира, интуиция ва топқирлик кўл келади. Тест саволларини қўллаш тингловчиларнинг мустақил ишлашини янада фаоллаштиради.

Тест синовлар методи - бу ёзма жавобларни оммавий равишда йиғиб олиш методидир. Тест синовларини (анкеталарини) ишлаб чиқиш мураккаб илмий жараён. Пировард натижада тадқиқот натижаларининг ишончилиги анкеталар мазмунига, берилаётган саволлар шаклига, тўлдирилган анкеталар сонига боғлиқ бўлади. Одатда тест саволларининг маълумотлари компьютерда математик статистика методлари билан ишлашга имкон берадиган қилиб тузилади.

Эксперимент-тажриба-синов усули - ушбу тажриба асосида ўқув жараёнига алоқадор илмий фарз ёки амалий ишларнинг тадбиқи жараёнларини текшириш, аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Статистик маълумотларни таҳлил қилиш усули – ўтиш жараёнидаги, жумладан, ажратилган маблағларнинг доимий ўсиб бориши, дарслик ва Маъруза матнилари, жиҳозлар, кўргазмаларни қуроллар, дидактик материаллар, ўқитувчи кадрлар тайёрлаш, таълим муассаларининг қурилиши, хўжалик шартномалари ва улардан тушаётган маблағлар статистика усули орқали аниқланади.

Математика ва кибернетика усуллари - ўқитиш назарияси, амалиётида ҳисоблаш математикаси ва кибернетикаси машиналари ёрдамида бир тилдан иккинчи тилга таржима, дастурли таълим ва уни машина орқали бошқариш, ўқитишни мустаҳкамлаш, баҳолаш орқали тингловчиларни ўқитиш самарадорлигини ошириш, дифференциал ва индивидуал таълим бериш каби жараёнлардир.

Социология тадқиқот методи - анкетага саволлар киритилади. Бундан мақсад ўқитувчи-тингловчиларнинг молия фанига бўлган муносабатларини аниқлаш, тингловчилар орасидаги дўстлик муносабатларини, таълим муассасаларидаги шарт-шароитларни билиш, ютуқ ва камчиликларни, ёшлар орасидаги муносабатларни, динга хусусан тасаввуфга бўлган қизиқишларини аниқлаш, ўқитувчилар фаолият кўрсатаётган таълим муассасида талабаларнинг маънавий сифатлар даражасини, билим олишга иштиёқи, адабиётлар билан таъминланганлик даражаси, ўқув тақсмоти, ўқитувчиларнинг ўқитиш даражаси, Маъруза матниларининг сифати, компьютер билан машғул ўтказиш турларини ўрганиш, илмий ва касбий маҳоратини оширишдаги машғуллар тури, стипендиялар миқдори, стипендияларнинг талабалар харажати қанчалик қоплаш, ҳақ тўланадиган ишларда талабаларнинг қатнашиши, оналарнинг моддий ёрдами, уларнинг маълумоти, иш жойи, талабаларнинг кўп шуғулланадиган жамоат жойи, яшаш жойи, илмий дунёқарашининг шаклланишида таъсир этувчи омиллар, мутахассис бўлиб етишишида ҳал қилувчи омиллар, талабаларнинг онглилик даражаси жараёни, комил инсон бўлиш учун керакли бўлган маънавий сифатлар, ўзлаштирилганлик даражаси ҳақидаги саволлар анкетага киритилади. Савол-жавобларнинг барчаси компьютерда қайта ишланади ва хулосалар чиқарилади.

Ушбу методлардан ташқари молия фанини ўқитиш методикасида махсус эмпирик методлардан фойдаланиши мумкин, яъни ўқув фан дастури бўйича ҳаракатларининг натижавий тафсилотини ўрганиш (аудиторияда ҳаракатларни аниқ бажариш, сарфланадиган вақт, фаолият унуми усули);

Молия фани бўйича ўтиладиган маърузага сарфланган вақт иш ҳаракатларининг натижавий кўрсаткичларини аниқлаш билан боғлиқ ишларда, шу жумладан уларни ўзлаштириш жараёнида хронометраж катта рол ўйнайди. Вақт меъёри, шу жумладан ишлаб чиқариш амалиётларининг турли даврларида вақт меъёри, саволлар тузилиши тартиботини аниқлаш, шунингдек, ҳаракатларнинг вақтинчалик тузилмасини ўрганиш, тингловчиларнинг тайёргарлик даражасини баҳолаш учун хронометраждан фойдаланилади.

Иш кунини тасвирга олиш хронометражнинг бир тури бўлиб, унда иш куни давомида ёки амалий машғулотлар давридаги барча вақт сарфлари ўлчанади ва таҳлил қилинади. Бу билан иш вақтининг сарфи ва унинг сабаблари, шунингдек маърузани ташкил этишнинг ҳолати ажратиб кўрсатилади. Худди шу мақсадларда шунингдек ўз-ўзини тасвирга олиш қўлланилиб, унда тингловчи ўз ишини ўзи кузатади ва олинган натижаларни махсус кузатиш варақасига киритади.

Тингловчиларнинг дарс жараёнида асабининг ҳолатини аниқлаш услуби ўқув фаолиятининг тингловчи ҳолатига таъсирини ўрганиш учун қўлланилиши мумкин, масалан, тингловчининг диққат даражаси, дарсда ўтириш вақтида безовталигининг ривожланиши, масала ишлар вақтида тингловчининг асаб тизимида содир бўладиган силжишлар (яъни тинимсиз ҳаракатлар, кулиб юбориш ва ҳоказо).

Кўпинча шартли реакциялар усули қўлланилади, яъни талабаларга нурли, товушли ёки имо-ишорали сигналлар узатилади. Унга жавоб тариқасида тингловчи унча мураккаб бўлмаган қандайдир ҳолатни амалга ошириши керак, масалан, ручкани олиб ёзиш, дафтарни варақлаш, тугмачани босиш. Бу ҳаракатни бажариш вақти бўйича ва характери бўйича ушбу вазиятда тингловчи марказий асаб тизимининг ҳолати ва турли мезонлар таъсири остида ундаги ўзгаришларни аниқлаши мумкин.

2-МАВЗУ. МОЛИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Молия фанини ўқитиш тамойиллари – ўқитиш назариясининг бошланғич қоидалари бўлиб, маърузачи ўқув жараёнини ташкил этишда уларга амал қилиши муҳимдир.

Фанни ўқитиш жараёнида қуйидаги тамойилларга амал қилиш муҳимдир:

- дарс вақтидаги фаоллик тамойили;
- фанни ўқитишда илмий назария билан амалиётнинг боғлиқлиги тамойили;
- кўргазмалилик тамойили;
- молия фани бўйича ўқитишнинг тарбияловчи характери тамойили;
- илмийлик тамойили;
- дарс ўқиш тизимли ёндошиш тамойили;
- ўқитишнинг тушунарли бўлиши тамойили;
- тарқатма материаллардан фойдаланиш тамойили;
- тингловчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш тамойили;
- билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги тамойили;
- дидактик редукция тамойили;
- ўқитишда тингловчиларнинг онглилиги ва фаоллиги.

Молия фанини ёки мутахассислик бўйича тайёргарлик фанларини ўқитишда ушбу тамойилларга амал қилиш муҳимдир.

Фаоллилик тамойили - тингловчи мустақил тарзда ўзи қўйилган саволларни ўзлаштиришга ҳаракат қилган пайтда фан мавзусини яхши ўрганган ва ўзлаштиради. Шунинг учун ўқув жараёни шундай ташкил қилиниши керакки, тингловчи кўпроқ билим олишга зарур бўлсин.

Тингловчилар ҳар бир маърузага фаол қатнашиши керак, чунки тингловчи қандайдир иш бажаришни онглироқ равишда ўзлаштиради ва бу билим хотирасида чуқурроқ ўрнашиб қолади. Бунинг натижасида тингловчи билимларни яхшироқ ва чуқурроқ ўзлаштиради ва эслаб қолади ҳамда қизиқиши ортади. Баъзи бир қобилиятларга эса, масалан мустақиллик ва индивидуал равишда ўрганиш каби қобилиятларга фақат шу тарзда эришиш мумкин холос. Бунинг учун, маърузачи ўқитувчи жуда яхши услубий қобилиятларга ва кўникмаларга эга бўлиши керак.

Фанни ўқитишда илмий назария билан амалиёти билан боғлиқлиги – Фан бўйича илмий билимлар ўқитувчининг фан доирасидаги фаолияти эҳтиёжлари асосида пайдо бўлиб, ана шу фаолиятга хизмат қилганлиги ва ҳаёт билан боғланганлиги сабабли, бу билимларни тингловчилар эгаллаши учун уларнинг мазмунини ўзлаштириб олишгина эмас, балки билимларни амалда қўллаш олиши ҳам муҳимдир.

Тингловчиларни амалий фаолиятга тайёрлаш назарий билимларни эгаллаш жараёнида бошланади. Кейинчалик у тажриба ва амалий машғулотларда давом эттирилади. Бу машғулотларда тингловчилар ўқитувчи

рахбарлигида тажриба шароитида олинган билимларнинг ишонарли эканлигини текширадилар, бу билимларни мустаҳкамлайдилар ва чуқурлаштирадилар ҳамда уларни амалда қўлланиш кўникмалари ва малакаларини ҳосил қиладилар.

Амалий машғулотлар ва ишлаб чиқариш амалиёти тингловчилар педагогик (амалий) фаолиятининг муҳим босқичидир. Улар эгаллаб олган илмий назарий билимлари асосида танлаган молия ихтисосликларига доир педагогик фаолият кўникмалари ва малакаларини ҳосил қиладилар. Шу билан бирга назарий билим ҳам тўлдирилиб, конкретлаштирилиб борилади.

Ўқитишнинг кўргазмалиги-ўқитишнинг кўргазмалиги шуни тасдиқлайдики, агар тингловчиларда ўрганилаётган жараёнларни нарса ва ҳодисаларни бевосита идрок қилиш билан боғлиқ муайян ҳиссий амалий тажриба бўлган тақдирдагина улар билимларни онгли суратда ўзлаштирадилар ҳамда уларда илмий тасаввур ва тушунчалар ҳосил қилиш мумкин. Бу тамойил ўқитиш жараёнида турли сезгилардан: кўриш, эшитиш, бадан билан сезиш ва бошқалардан фойдаланишни талаб этади. Ўрганиладиган савол қанчалик ҳар томонлама идрок қилинса, тингловларнинг шу савол ҳақидаги билими ҳам шунчалик тўла ва чуқур бўлади.

Кўрсатмалилик тамойили ўқитиш мақсадларига мос бўлиб, материалнинг мазмуни билан белгиланади. Бу материални ўрганиш эса тингловчиларни илмий ва амалий тажрибаси муҳим билимлар билан қуроллантириши керак. Кўрсатмалилик бу билимларни яхшироқ ўзлаштириб олишга ҳамда уларнинг ҳаёт билан, ишлаб чиқариш амалиёти билан боғланишига ёрдам беради. Машғулотларда турли хил кўрсатмали қуролларни қўллаш тингловчиларнинг фикрлаш фаолиятини активлаштиради, уларнинг диққатини тортади. Шунинг учун ҳам кўрсатмалилик воситалари ўқитишнинг ҳамма босқичларида: тингловчиларнинг янги материални идрок қилишларида, билимларни мустаҳкамлашда, текшириш ҳамда амалий фаолиятда ва ишда қўллашларида, педагогик фаолият кўникмалари ва малакаларини ҳосил қилишда тадбиқ этилади. Билимларни иложи борича кўргазмали ва реал ҳаётга яқин қилиб тадбиқ этиш - бир томондан тилнинг тушунарлилигини ва ўқитиш жараёнида аудио-везуал воситалардан фойдаланишни талаб қилса, иккинчидан у бевосита иш жараёнида ва реал ҳолатда ўқитишни талаб этади.

Маъруза ўқитишнинг тушунарли бўлиши – ўқитишнинг тушунарли бўлиш тамойили ўрганилаётган материал мазмуни, ҳажми ва ўқитиш методларига кўра тингловчиларнинг ёшига, тайёргарлик даражасига, жисмоний кучи ва билиш имкониятларини мос бўлишини талаб этади.

Маъруза ўқитишни тушунарли қилиш дегани уни осон қилишни билдирмайди. Ҳаддан ташқари осон материални тингловчилар ортиқча куч-ғайрат сарфламай ўзлаштириб оладилар. Бундай ўқитиш тингловчиларнинг ақлий билиш имкониятларини ривожлантиришга ёрдам бермайди. Фан бўйича ўқитишни тушунарлилиги тингловчи имкониятларининг энг юқори чегараси ва уни аста-секин ошириб бориши билан белгиланади. Таълим

жараёнининг боришида тингловчилар олдига қўйиладиган ўқув ва амалий (семинар) машғулотлари бўйича топшириқларини изчиллик билан мураккаблаштириб бориш тингловчиларнинг ақлий имкониятларини ривожлантиради. Маъруза материалининг мазмуни шундай танланган ва тузилган бўлиши керакки, тингловчилар уни ўзларининг олдинги билимлари билан боғлай олишлари ва уни тушунишда қийналмаслиги лозим.

Тарқатма материалларидан фойдаланиш тамойили - ўқитувчи молия фани бўйича ўқув материалининг мазмунини тушунтириш учун ҳар доим яхши намуналарни танлашга ҳаракат қилиши керак. Яхши модел, амалиётдан типик мисоллар, яхши ва ёмон ҳам кутилган даражадаги натижанинг сифати қандай бўлиши ёки бўлмаслигини аниқ кўрсатади.

Маъруза ўқитишда дидактик редукция тамойили - тингловчининг молия фани бўйича билимларини юқори даражада бўлишлиги учун ўқув материали керакли миқдоргача қисқартирилиши мумкин. Агар ўқув материалининг ҳажми жуда катта бўлса, ундан айнан мутахассисликка ва фанга тўғридан тўғри тегишли бўлган қисмлар танлаб олиниши керак. Умумий ва мураккаб топшириқлар доимо дидактик равишда осонлаштирилиши лозим, лекин маъноси ўзгармаслиги шарт. Шунинг учун, агар молия фанига доир бошланғич билимлар бериш керак бўлса, ўқув материални иложи борица оддийроқ тушунтиришга ва ниҳоятда кўп ва кенг ўқув материали билан тингловчини қийнамасликка ҳаракат қилиш керак. Тажрибали ўқитувчи мураккаб жараёнларни осон сўзлар билан тушунтира олади.

Илмийлик тамойили – тингловчиларга ўрганиш учун илмий жиҳатдан асосланган, амалда синаб кўрилган маълумотлар берилиши муҳимдир. Уларни танлаб олишда фан ва техниканинг энг янги ютуқлари ва кашфиётларидан фойдаланиш керак.

Илмий билимларни эгаллаш жараёнида тингловчиларда илмий дунёқараш, тафаккур ривожланади. Ҳар бир дарсда ўқитиладиган ўқув материалининг илмий мазмуни кенг ва чуқур бўлиши ва талабада нафақат билим, балки тафаккур ҳосил қилишни ҳамда талабанинг ижодий қобилиятини шакллантириши керак. Бунинг учун эса ўқитувчи ўз илмий савиясини изчил равишда ошириб бориши, замонавий педагогик технологиялар кашфиётлар ва илмий янгиликлардан хабардор бўлиши лозим. Тингловч малака ошириш вақтида молия фани бўйича ўрганаётган билимлар албатта назарий тасдиқланган ва амалда синалган бўлиши керак.

Молия фани бўйича ўқитишнинг тарбияловчи характери – ўқитиш ва тарбиялаш жараёнлари узвий бир-бирига боғлиқ бўлади. Ўқитиш билим бериш вазибаларини ҳал қилиш билан бирга тингловчиларга жуда катта тарбиявий таъсир кўрсатади. У тингловчиларнинг билиш имкониятларини ва ижодий қобилиятларини ривожлантиришга, уларнинг ўқув ва педагогик фаолиятидаги активлиги ва мустақиллигини, билимга қизиқишини оширишга ёрдам беради.

Бирок ўқитиш жараёнидаги тарбия асосан малака ошириш тингловчилари учун стихияли равишда амалга оширилмайди. Унинг мақсади, мазмуни, ғоявий йўналиши ва талабаларга таъсир этиш самарадорлиги бир қатор шартларга боғлиқ бўлиб, улардан асосийлари: ўрганилаётган фаннинг мазмуни, ўқув машғулотларининг ташкил этилиши ва методикаси ҳамда бу машғулотларни ўтказаётган педагогнинг шахсидир.

Ўқув машғулотларининг тўғри ташкил этилиши ва уларни ўтказиш методикаси тингловчиларга жуда катта тарбиявий таъсир кўрсатади. Машғулотларда тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларни эгаллашга доир индивидуал ишлари ҳам, бу ишларнинг гуруҳли кўринишлари ҳам қўлланилади.

Таълим тарбия жараёнининг маҳсуллигини ошириш мақсадида тарбиявий йўналишнинг устуворлигини таъминлаш асосий мезон ҳисобланади.

Тарбия орқалигина инсон ўз шахсини етиб англайди. Ўз-ўзини англаган кишигина ўз қобилиятлари ва имкониятини билган ҳолда эҳтиёжини шакллантириш заруратини вужудга келтиради.

Дарс ўтишда тизимли ёндошиш - тизимли ва изчиллик тамойили ўқитишни шундай ташкил этишни талаб этадики, бунда ўқув фанларини ўқитиш қатъий мантиқий тартибда олиб борилади, талабалар билим кўникма ҳамда малакаларни изчиллик билан эгаллаб борадилар ва айни замонда амалий вазифаларни ҳал қилиш учун улардан фойдаланишни ўрганадилар.

Тизимли ва изчиллик жараёни ўқув жараёнининг ҳамма шаклларида ва турларида амалга оширилади. Унинг талаблари дарсликлар ва дастурларни тузишда ўз аксини топади. Улардаги материал бир қатор дидактик талаблар билан белгиланадиган тизим бўйича жойлаштирилади. Молия фани дастурида назарий ва амалий машғулотлар бир-бирига узвий боғланиши керак. Ҳар бир дарсда ўқув мақсадини аниқ белгилаш ва белгиланган мақсадга мувофиқ келувчи мазмунини таркиб топтириш керак. Молия фани учун ўқув дастури талабига мос ҳолда даставвал таянч тушунчаларни аниқ белгилаб олиб, уларнинг даражаси ва меъёрини аниқлаш керак. Молия фанини ўқитишда қўлланиладиган методларни аниқ белгилаб, юқори самара берувчи усулдан фойдаланиш, машғулотлар давомида берилаётган билим ва кўникмаларнинг тингловчилар томонидан ўзлаштириш даражасини белгиловчи назорат ва текширишнинг турли усуллари ҳамда тестлардан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Тингловчининг маълумот даражаси ошиб боришига ва ривожланишига қараб молия фани предметини баён қилишнинг дидактик системаси фан системасиги тобора яқинлашиб боради. Машғулотларни ўтказишда дастурга аниқ риоя қилиш ва тингловчиларнинг дарслик билан ишлаши уларнинг билимларни муайян системада ўзлаштириб олишга ёрдам беради.

Молия фанини ўқитишда тингловчиларнинг онглилиги ва фаоллиги - бу тамойил ўқитишни шундай ташкил этишни назарда тутадиги, бунда тингловчилар илмий билимларни ҳамда уларни амалда қўллаш

методларини онгли ва актив эгаллаб оладиган, уларда ижодий ташаббускорлик ва ўқув фаолиятида мустақиллик, тафаккур, нутқ ривожланадиган бўлсин.

Ўқитишдаги онглилик тамойили тингловчиларнинг ўз ўқув ишларининг конкрет мақсадларини аниқ тушунишини, ўрганилаётган факт, ҳодиса, жараёнларни ва улар ўртасидаги боғланишни тушунган ҳолда ўзлаштириб олишини, олинган билимларни амалий фаолиятда қўллай бўлишини билдиради.

Тингловчиларнинг фаоллиги уларнинг назарий материални эгаллаб олишида, амалий машғулотида ҳамда ишлаб чиқариш шароитларида ўқув топшириқларини бажаришда намоён бўлади. Фаоллик талабаларнинг ўқув ва меҳнат фаолиятидаги мустақиллигини ривожлантириш билан мустаҳкам боғланган.

Молия фанини ўқитишда тингловчиларнинг индивидуал имкониятларини ҳисобга олиш - ҳар бир тингловчи ўзининг индивидуал (жисмоний, психик ва б.) хусусиятларига эгаки, бу унинг педагогик фаолиятига катта таъсир кўрсатади. Маъруза ўқитувчисининг бу хусусиятларни ўрганиши ва ҳисобга олиши ўқитиш сифатини ошириш ва ҳар бир тингловчининг ижобий қобилиятларини ривожлантириш учун шароит яратади.

Тингловчининг хусусиятларини бундай ўрганиш узок вақт мобайнида олиб борилади. Ўқитувчи тингловчиларнинг дарслардаги ва амалий машғулоти вақтида мустақил ишини, уй вазифаларини бажаришини кузатади, уларнинг билими, ёзма ишлари ва тайёрлаган топшириқларини текширади, маслаҳатларда ва дарсдан ташқари вақтларда улар билан суҳбатлашади. Тингловчининг кучли ва ожиз томонини билиб олишга, унинг қизиқишлари, тафаккури, нутқи, хотираси, диққати, ҳаёлига хос бўлган хусусиятларни ўрганишга, унинг характери ва иродавий сифатларини яхши билиб олишга ҳаракат қилади, тингловчиларнинг ҳаётий ва меҳнат тажрибаларини, уларнинг коллежга ва лицейга ўқитувчи сифатида келишдан олдинги фаолияти хусусиятларини ўрганади.

Молия фани бўйича билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришнинг мустаҳкамлиги. Назарий таълим ва ишлаб чиқариш таълими жараёнида тингловчилар ўзларининг педагогик фаолиятлари учун керак бўладиган билим, кўникма ва малакаларни эгаллаб борадилар. Бундан ташқари аввалги машғулотларда ҳосил қилинган билим, кўникма ва малакалар анча мураккаброқ материални ўзлаштириб олиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Илмий билимларни эгаллаш тингловчиларнинг хотираси, мантиқий тафаккури, хилма-хил фаолият турларидаги ижодий активлиги ва мустақиллигини ривожлантиришга ёрдам беради. Лекин ҳосил қилинган билим, кўникма ва малакаларнинг келгусида илмий билимлар системасини ўзлаштириб олишда асос бўлиб хизмат қилиши учун улар пухта ўзлаштирилган, яхши мустаҳкамланган бўлиши ва тингловчиларнинг хотирасида узок вақт сақланиши керак. Мустаҳкамлик тамойилининг талаблари шулардан иборат бўлиб, буларга рия қилмаслик

тингловчиларнинг молия фанини ўзлаштирмаслигига, уларнинг ўқишда орқада қолишига сабаб бўлади. Ўқитиш тамойиллари билан бир қаторда ўқитишнинг асосий қоидалари ҳам бўлиб уларга қуйидагилар киради:

- тушунарлидан - тушунарсизга;
- яқиндан – узокқа;
- осондан - қийинга;
- аниқдан - мавҳумга;
- умумийдан - хусусийга.

Уларни билиш ва уларга амал қилган ҳолда тингловчиларда молия фани бўйича кўникма ҳосил қилиш ҳам муҳимдир.

Ўқув меъёрий ҳужжатларга қуйидагилар киради: ДТС ва ўқув режа.

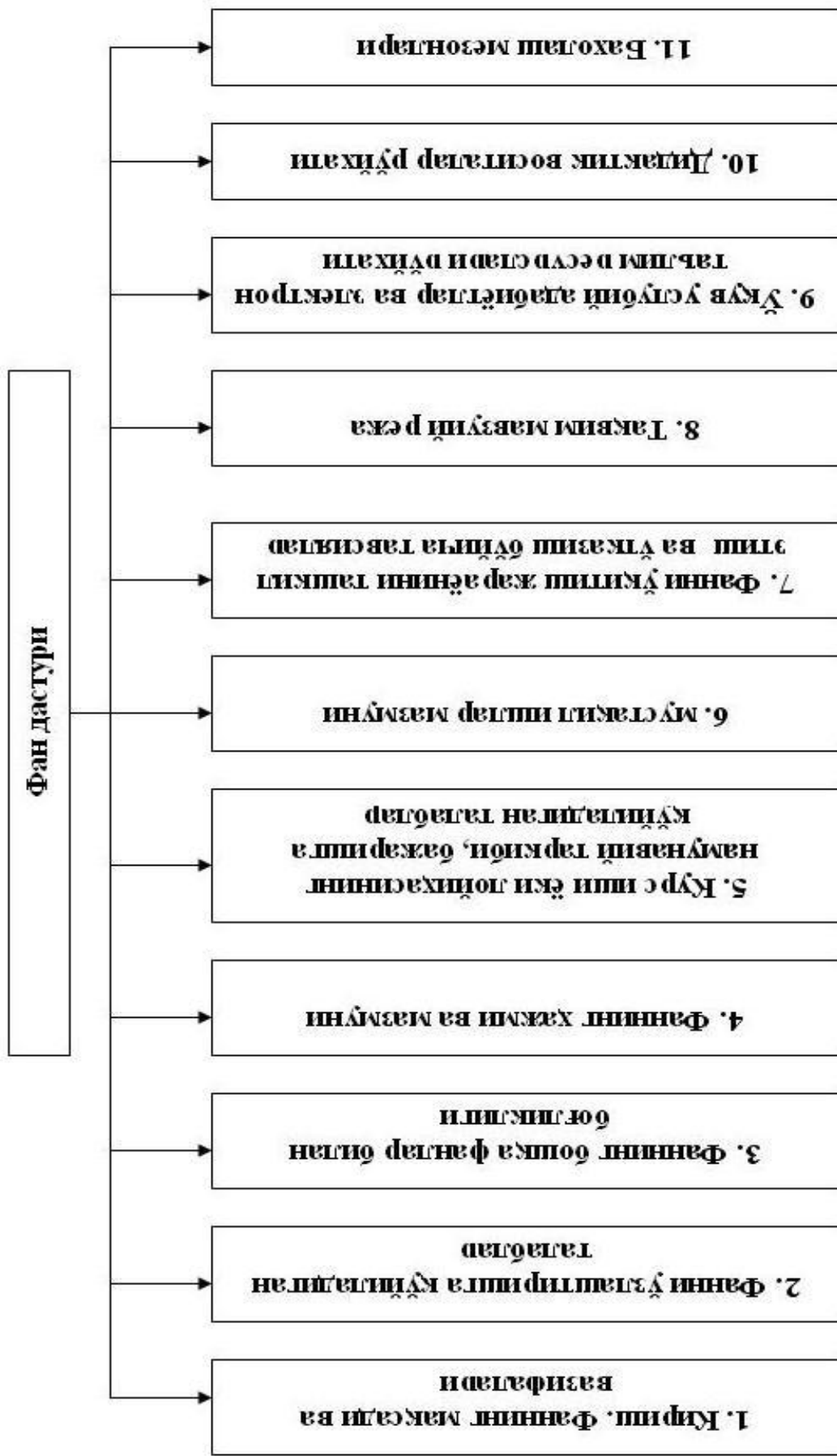
Ушбуларга асосланган ҳолда фан дастурлари шакллантирилади.

Фан дастури – услубий меъёрий ҳужжат бўлиб, давлат таълим стандартининг муайян фан бўйича билим, кўникма, ва малакаларга ҳамда компетенцияга қўйилган талабларга мувофиқ ишлаб чиқилади.

Фан дастури таркибида фаннинг мақсади, вазифалари ва ўрганадиган муаммолари, тингловчиларнинг молия фани бўйича эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар тавсифи, компетенцияси, назарий, амалий (лаборатория, семинар) ва мустақил иш машғулотлари ҳажми ва мазмуни, методик тавсиялар, тақвимий мавзуий режалар, ўқув-услубий адабиётлар ва дидактик воситалар рўйхати ҳамда баҳолаш мезонлари, шахснинг қайси фазилатларини шакллантиришга йўналганлиги киради.

Дастурда фан, техника, технологиянинг сўнгги ютуқлари, олий таълим ривожланишининг жаҳон тенденцияси ҳисобга олиниши, республикада жорий этилган узлуксиз таълим тизимининг таълим турлари ўртасидаги узвийлик ва узлуксизликни таъминлаши шарт.

Фан дастурини ишлаб чиқишда тингловчи тингловчиларнинг мустақил билим олиш ва ўрганиш, ўқитиш жараёнини шахсга йўналтирилган ва ривожлантирувчи ҚТ ва МОМ тингловчилари асосида ташкил этишга, мавзуларнинг бир хил талқинда такрорланмаслигига эътибор берилиши зарур.

Фан дастури таркибий компонентлари қуйидаги кетма кетликда тақдим этилади.

1. Кириш. (Фаннинг ўрни ва ахамияти, ривожланиш тараққиёти, назарий ва методологик асоси ва ўрганиладиган муаммолари баён этилади)

Фаннинг мақсади ва вазифалари.

2. Фанни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар.

Фанни ўзлаштиришда қўйиладиган талаблар Давлат таълим стандартидаги малакавий тавсифга мувофиқ ишлаб чиқилади ва қуйидагича баён этилади.

Фанни ўзлаштиргандан кейин талаба:

-лар . ҳақида тасаввурга эга бўлиши;
-хақида назарий билимларга эга бўлиши;
-амалий кўникмаларни эгаллаши;
-малакаларни эгаллаши;
-компетенцияларга эга бўлиши керак.

3. Фаннинг бошқа фанлар билан боғлиқлиги.

(Фаннинг бошқа турдош фанлар билан ўзаро алоқадорлиги ва узвийлиги ҳақида маълумот берилади).

4. Фаннинг ҳажми ва мазмуни.

4.1. Фаннинг ҳажми.

№	Маишулот тури	Ажратилган соат	Семестр
1	Назарий		
2	Амалий (лаборатория)		
3	Мустақил иш		
4	Курс иши (лойихалаш)		
5	Назоратлар		

4.2. Назарий маишулотлар мавзулари мазмуни ва уларга ажратилган соат

4.3. Амалий (семинар) маишулотлари мазмуни

№	Лаборатория (амалий, семинар) маишулотлари мавзуси	Лаборатория (амалий, семинар) маишулотлари мақсади	Қўйиладиган натижа	Ажратилган соат

5. Курс иши (лойиха) таркиби, уларга қўйиладиган талаблар. (Курс (лойиха) ишлари мавзулари, мақсади ва вазифалари, мазмунига, ҳажмига ва рамийлаштиришига қўйиладиган талаблар келтирилади.)

6. Мустақил ишлар мавзулари мазмуни ва уларга ажратилган соатлар

7. Фанни ўқитиш жараёнини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар. (Фанни ўқитиш шакли, технологияси ва методлари келтирилади).

8. Тақвим мавзуий режа.

(Тақвим мавзуий режа ўқув материални тўғри тақсимлашда мазкур фан бошқа фанлар ва амалиётлар билан боғлашда, дарсга керакли ўқув материаллари ва воситаларини тайёрлашда ёрдам беради, ўқитиш жараёнини лойихалаштириши ва самарадорликни ошириш имконини беради).

№	Мавзу	Ажратилган соат	Таълим шакли	Дарс тури	Фанларро ва фан ичидаги боғлиқлик	Таълим методлари	Таълим воситалари	Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	Мустақил иш топшириқлари
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

9. Ўқув услубий адабиётлар ва электрон таълим ресурслари рўйхати.

Асосий _____

Қўшимча _____

Электрон таълим ресурслари _____

10. Дидактик воситалар.(Дидактик воситалар рўйхати берилади).

- жихозлар ва ускуналар, мосламалар-----
- видео-аудио ускуналар-----
- компьютер ва мультимедиали воситалар-----

11. Баҳолаш мезонлари.

(Ҳар бир машғулот тури бўйича жорий, назорат ва якуний баҳолаш мезонлари келтирилади).

3-МАВЗУ. МОЛИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДЛАРИ

Молия фанини ўқитиш жаарёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланиш, яъни очиқ мунозаралар ўтказиш, якка, жуфтликда, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлашни ташкил қилиш ва жамоада ишлашни ташкил қилиш ва ўтказиш ҳамда тингловчиларни педагогик жараёнида фаолиятини янада ошириш алоҳида аҳамият касб этмоқда. Шу боис ушбу мавзу орқали тингловчиларга дарс жараёнида педагогик технологияларни қўллаш тартибини, баъзиларини ўтказиш методикасини, дарсга кириш ва уни таҳлил қилиш техникаси ҳақида услубий тавсиялар бериш мақсад қилиб қўйилган.

Шу боис уларнинг ҳар бирига тўхталиб ўтишни муҳим деб биламиз.

Гуруҳий ишлаш. Ўқитиш жараёнида гуруҳ бўлиб ишлаш методининг аҳамияти тобора ошиб бормоқда. Молия фани бўйича назарий билимларни беришда ва амалий машғулотларни ўтказишда гуруҳий ишлар олиб борилиши мумкин. Бу борада барча тингловчилар бир неча кичикроқ ўқув гуруҳларига тақсимланади ва бу гуруҳлар мустақил ишлайдилар. Кичик гуруҳларнинг иш натижалари кейинроқ бутун гуруҳ доирасида муҳокама қилиниши мумкин.

Гуруҳий ишлар молия фанидан билимлар бериш билан бир қаторда амалий кўникмалар ўрганилиши керак бўлганда, шунингдек тингловчиларда мустақил ишлаш қобилиятларини ривожлантириш учун қўлланилиши учун тавсия этилади. Бир нечта тингловчилар биргаликда ишлаган пайтда, уларнинг шахсий хусусиятлари ва характерлари орасида ўзаро ҳамкорлик вужудга келтирилиши муҳимдир. Шунинг учун гуруҳий ишни амалда ташкил қилиш даражасига кўра мукамалроқдир.

Гуруҳли бўлиб ишлашда иккита ҳолатни фарқлашга тўғри келади:

- бир хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ иши;
- ҳар хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ иши

Бунда бир хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ ишида бир неча гуруҳларга бир хил топшириқлар берилади ва уларни ечиш шароитлари ҳам бир хил бўлади. Ҳар хил ечимлар гуруҳ иши туганидан сўнг бир-бири билан таққосланиши мумкин. Айтиш жоизки, бундай ҳолларда рақобат ҳолати юзага келиши мумкин, яъни ечим топилиши вақтида рақибликка ўхшаш ҳолатлар вужудга келади. Бу ерда муҳим нарса шуки, гуруҳлардаги тингловчиларнинг билим ва кўникмалари имкон қадар бир хил бўлиши керак.

Айтиш жоизки, олиб бориладиган гуруҳ ишида ҳар хил мавзуда бериладиган иш топшириғи бир неча қисмларга бўлинади. Фақат бу қисмлар бириктирилгандагина топшириқнинг мазмуни аниқ кўринади.

Бу ҳолда ҳар бир гуруҳ қисман топшириқ олади ва мустақил равишда унинг устида ишлайди. Лекин бу ҳолда ишларнинг тақсимооти анча мураккаб бўлади, ечимга таъсир қилувчи кўпинча фарқ шарт-шароитлар ва фарқлар ҳосил бўлади.

Бунда бир гуруҳ тингловчилари фақат ўзларига берилган топшириқларни билишади холос, яъни бошқа гуруҳлар ишлари ҳақида

деярли хабарлари бўлмайди. Шунинг учун ҳам натижалар қисман бирлаштирилиши зарур.

Берилган топшириқлар гуруҳий ишда пухталиқ билан ўйлаб чиқилган бўлиши керак, чунки уларда тингловчилар орасида мулоқот ва ҳамкорлик қобилятини ривожлантириш каби мақсадлар туради. Қуйидаги ўқитиш шакллари гуруҳий иш учун мос келади:

1. Аудитория шаклидаги гуруҳий иш:

Устахонада бажариладиган амалий машғулот доирасидаги вазиятга ўхшаш келажак фаолият бўйича сценарийлар ва муаммолар ишлаб чиқилади. Бунинг учун долзарб муаммолар ўрганиб чиқилиши керак. Бу муаммолар тингловчиларнинг дастлабки билимлар даражасини инobatга олган ҳолда ва ижодий фикрлаш билан боғлиқ ҳолда тингловчиларни ечимларга ундашлари керак.

2. «Режа ўйини» шаклидаги гуруҳий иш:

«Режа ўйинлари» белгиланган вазиятда турли хил ечимларни синаб кўриш имконини беради. Тингловчилар бунда муаммога бўлган ҳар хил таъсирлар натижага қандай таъсир қилишини ўрганади. Бунинг учун сабаб ва оқибат бир-бири билан боғлиқ равишда кўрилиши керак. Масалан ҳар хил компьютер дастурлари орқали корхона ва фирмалар фаолияти соҳасидаги масалаларни «ўйин орқали» синаб кўриш имкониятини яратади. Тингловчилар ўйин жараёнида ўзаро рақобат муносабатида бўладилар.

3. Лойиҳа шаклидаги гуруҳий иш:

Лойиҳавий иш бир лойиҳани (мисол учун молиявий бизнес режани) аниқ белгиланган чегара доирасида ишлаб чиқишни талаб қилади. Лойиҳа шаклидаги гуруҳий иш жуда ҳам катта аҳамиятга эга, чунки бунда вазифалар топшириқлар мажмуаси бўйича аниқ тақсимланиши керак бўлади.

3.Мунозара методи жараёнида юзага келадиган баҳслашиш фикрлашнинг ифодаси бўлибгина қолмай, шаклланиб келаётган шахс ўзининг бирор нарсани ҳал этиш, мустақилликда катталар билан тенг ҳуқуқли эканлигини ёқлаш эҳтиёжидир. Дарс жараёнидаги баҳс чоғида ўқитувчи тингловчилар билан баравар ҳақиқат изловчиси бўлиб ҳаракат қилади. Ана шу баҳсда у ўз билимини намоиш этади, кенг фикрлайди, фикрларни далиллар билан асослайди, бу фазилатлар эса тингловчилар ўртасида ўзаро катта ҳурмат уйғотади. Баҳс жараёнида ҳар бир тингловчининг «шахсий фикри», ўз мавқеини ифодалаш ва асослаш малакаси юксак қадрланади.

4. Машқ методи. **Машқ - бу ўтилган ўқув материалларини амалиётда қўллаш мақсадида, режали ташкил этилган амалларни кўп маротаба бажаришдир. Ушбу методнинг афзаллиги шундан иборатки, у, кўникма ва малакаларни самарали шаклланишини таъминлайди**

Машқ-кўникма ва маҳоратларнинг ташкил этувчилари бўлганлиги каби ишлаб чиқариш таълимининг ҳам асосий методи бўлиб ҳисобланган машқлар билан шаклланади. **Машқ** деганда онгли равишда маълум бир фаолият методи бўйича амалий ҳаракатларни кўп марталаб такрорлаш тушунилади.

Тингловчиларнинг мустақил кузатуви. Бу метод асосан мураккаб тузилишдаги жихозларга хизмат кўрсатиш билан боғлиқ касбни эгалламокчи бўлган тингловчиларнинг ишлаб чиқариш таълимида қўлланилади.

Кузатув тингловчилар томонидан мустақил равишда, ишлаб чиқариш таълими устасининг назорати ва унинг кўрсатмалари бўйича ўтказилади. Топшириқда одатда мустақил кузатувлар мақсади қўйилади, уларни ўтказиш тартиби кўрсатилади ва кузатувлар натижаларини қайд қилиш бўйича кўрсатмалар берилади .

Машқларни қуйидаги турларидан фойдаланилади.

4.1. Шарҳланган машқлар ўқув жараёнини фаоллаштиришга, вазифаларини онгли равишда бажарилишига хизмат қилади. Ушбу машқларнинг моҳияти шундан иборатки, ўқитувчи ва тингловчилар бажарилаётган ишларни шарҳлайдилар, натижада улар ўзлаштирилади ва тушуниб етилади. Аввал бунга энг яхши тингловчилар жалб этилади, кейин эса ўқув материални тушунтиришда бутун гуруҳ иштирок этади. Шарҳланган машқлар методи ўқув машғулотининг юқори суръатини таъминлайди, материални барча тингловчилар томонидан онгли ва мустақил равишда, мустаҳкам ўзлаштирилишига ёрдам беради.

4.2. Оғзаки машқлар тингловчиларнинг нутқ маданияти ва мантиқий тафаккурини тараққий эттириш, ижодий қобилиятларин ривожлантириш уларнинг билиш имкониятлари билан боғлиқ.

4.3. Ёзма машқларнинг асосий вазифаси – керакли кўникма ва малакаларни шакллантириш, чуқурлаштириш ва мустаҳкамлашдан иборат.

4.4. График машқлар ишлаб чиқариш жараёнлари босқичларини ўрганиш жараёнида ишлатилади.

4.5. Амалий машқлар янги компьютерлардан фойдаланиш замон малакаларини эгаллашга имкон беради, компьютерларда машқларни бажариш маҳоратни ривожлантиради.

4.6. Ишлаб чиқариш – амалий машқлари ўқув ва ишлаб чиқариш характеридаги алоҳида белгиланган тармоқни ташкил этади. Улар оддий ва мураккаб бўлади: биринчиси – алоҳида фаолият методларини бажариш машқлари, иккинчиси – ишлаб чиқариш – фаолият ишларини бутунлигича ёки уларнинг талай қисмини (смета тузиш, режа тузиш ва ҳ.к.) кўзда тутилади. Ушбу машғулот молия тизимлари билан келишилган ҳолда жойларда (молия бўлимида, молия бошқармасида, корхона ва муассасаларда) ўтказилиши мумкин.

5.Ишбилармонлик ёки ролли (вазиятли) ўйин.

Ишбилармонлик ёки ролли вазиятли ўйинлар – муаммоли вазифанинг бир тури бўлиб фақатгина матнли ўқув материали ўрнига тингловчилар томонидан роллар ўйналадиган ҳаётий вазият саҳналантирилади.

Ишбилармонлик ва ролли вазиятли ўйинлар таълим методи сифатида қуйидаги вазифаларни бажаради:

• **ўргатувчи:** умумтаълим маҳоратни шакллантириш; ижодий қобилиятни ўстириш; шу жумладан: янги вазиятларни тушунтириш, аниқлаш ва таҳлил қилиш;

• **ривожлантирувчи:** мантиқий тафаккурни, нутқни, атроф-муҳит шароитига ўрганиш қобилиятини ўстириш;

• **мотивацион:** тингловчиларни ўқув фаолиятига ундамоқ, мустақил хулосага келишишга рағбатлантирмоқ;

• **тарбиявий:** маъсулиятни, мустақилликни шакллантириш.

Муаммоли вазифалар методи – тингловчиларга муаммоли вазиятларни ва уларнинг фаол билиш фаолиятини ташкил этишга асосланган методдир. У, аниқ вазиятларни таҳлил қилиш, баҳолаш ва кейинчалик қарор қабул қилишдан иборат. Бу методнинг етакчи функцияларига қуйидагилар киради:

• ўргатувчи: билимларни долзарблаштиришга асосланган;

• ривожлантирувчи тингловчиларда таҳлилий тафаккурни, алоҳида далиллар орқасидаги ҳодиса ва қонунийликни кўра билишни шакллантириш;

• ўқитувчи: коммуникатив кўникмаларни шакллантириш.

Муаммоли вазифалар методи тингловчиларнинг мустақил ишларини мураккаблаштиришга, асосланган: илмий тушунчаларни, амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш асосида ётган у ёки бошқа материални чуқур мантиқий таҳлил қилишга асосланган.

Муаммоли вазифа ҳаётдан олинган далилларни, маъруза ва вазиятни ўрганишдан, алоҳида инсонлар ёки ишлаб чиқариш корхоналарининг манфаатларини кўзлашдан иборат бўлиши мумкин.

7. Топширик методи.

Топширик методининг ижобий томони шундаки, унда тингловчилар учун яққа ҳолда эмас, гуруҳ билан биргаликда ўтилган материални қайта кўриб чиқиб, эсга туширишлари учун шароит яратилади. Бунда тингловчилар билмаган ёки ёддан чиқарган билимарини бир-бирларидан ўрганадилар. Мустақил бажаришга мўлжалланган топшириклар ўқув семестри давомида тингловчилар томонидан амалга оширилиб борилса, тингловчилар материални ёдларига тушириб, яқуний назоратларни яқши топширишларига ёрдам беради.

Тингловчиларнинг мустақил ишлашларини ривожлантирувчи яна бир самарали топширик тури – бу муаммоли топшириклардир.

Муаммолар ечими бўйича ишлаш қуйидаги тартибда бўлиши мумкин.

1. Тингловчилар гуруҳларда ишлайдилар. Уларга умумий ечим, мустақил қарор қабул қилишни талаб этадиган муаммоли матн ёки топширик берилади.

2. Тингловчилар муаммо ечимини муҳокама қиладилар ва биргаликда муаммо ечими бўйича умумий қарорга келишга ҳаракат қиладилар.

3. Кейин гуруҳлар бир-бирлари билан ўзаро фикр алмашадилар.

Бундай турдаги топшириклар одатда қизиқарли муҳокамаларга олиб келади, тингловчиларнинг дунёқараши, мулоҳаза юритиш, ўз фикри ва ёндашувини исботлаш, қарор қабул қилиш ва умуман мустақил ишлаш

кўникмаларини риқожлантиради. Ўқитувчи фақат топшириқ шартлари билан таништиради, қолган ишларни эса тингловчилар ўзлари бажаришади.

Бундай вазифаларни бажариш учун тингловчилар аудиториядан ташқари мустақил изланишларни талаб этилади ва шу билан касбий ва амалий кўникмаларни ривожлантиришга рағбатлантирилади. Лойихавий ишлар учун мавзу ва топшириқлар ҳаётий воқеа, далиллар ва намуналардан олиниши мумкин. Топшириқлар турли шаклларда ишлаб чиқариш ва ташкил этилиши мумкин.

10.Йўналтирувчи матн методи. Бу метод ёрдамида мустақил ўрганиш имконияти яратилади ва ҳар бир тингловчи янги кўникма учун керак бўлган билимни олиши мумкин бўлади .

Йўналтирувчи матн методи тингловчиларга индивидуал ёндашиш ва мустақил ишлаш имконини беради. Бу методда ўқув материални ўрганиш ёки мустақил иш топшириқларини бажариш тингловчи томонидан қуйидаги 6 босқичда амалга оширилади.

1) Маълумот йиғиш. Бу босқичда ўқитувчи тингловчиларга керакли барча манбаларни ва саволлар ва топшириқлар варағини беради. Ушбу варақда тингловчиларга маълумотларни босқичма-босқич йиғиш тартиби саволлар ёки топшириқлар шаклида берилиши керак.

Тингловчилар ўзларига берилган иш топшириғини таҳлил қилиб, дарсликлар, ўқув-услугий кўрсатмалар, схемалар ва жадваллар, техник ҳужжатлар асосида иш босқичлари ёки керакли жиҳозлар ҳақида маълумот йиғади. Бунинг учун улар йўналтирувчи саволлар ёки топшириқлардан берилган вазифа таърифи ва ўқув мақсадлари ҳақидаги маълумотлардан фойдаланишлари керак.

2) Режалаштириш. Бу босқичда тингловчилар мустақил равишда иш режасини тузишлари, яъни иш топшириғини ҳал қилишга қаратилган ўзларининг бажарадиган иш босқичларини (масалан, ишлов бериш жараёни, материал, жиҳозлар ва ёрдамчи воситалар) режалаштиришлари лозим. Тингловчилар бу ерда ўзларининг дастлабки назарий билимларига таянадилар ва шахсий ёзувларидан фойдаланиладилар.

3) Қарор қабул қилиш. Тингловчилар ўқитувчи билан биргаликда режани амалга ошириш тўғрисида қарор қабул қилишади. Агар муаммони ечишда турли ечимлар юзага келса, у ҳолда энг унумли ечим танланади. Ўқитувчи доимо маслаҳатчи сифатида қатнашиши керак.

4) Амалга ошириш. Бу босқичда иш топшириғини тузилган режага мувофиқ бажаришади. Маърузачи ўқитувчи эса уларнинг ишини назорат қилиб туриши лозим.

5) Текшириш. Тингловчилар бажарган топшириқлари натижаларини ўзлари текшириб (масалан сифат кўрсаткичларини) "Баҳолаш варағига" қайд қилишлари ва бир-бирларининг ишини текширишлари мумкин. Ўқитувчи натижаларни "Хулосалар варағига" ёзиб қўяди.

6) Хулоса чиқариш. Маърузачи-ўқитувчи иш жараёни ва натижаларни таҳлил қилиб якуний суҳбат ўтказади ва кейинги сафар қайси жиҳатларда эътибор бериш кераклигини айтиб ўтади.

Ўқув жараёнини бундай босқичларга бўлиниши тингловчиларга мустақил ўрганишга туртки беради.

11. Видеометод. Ушбу метод ҳозирги вақтда барча олий ўқув юртларида кенг қўлланиши учун шарт-шароит яратилган. Молия фанларининг айрим мавзулари бўйича ушбу усулни қўллаш мумкин бўлганлиги учун, унинг устида тухталиб ўтиш муҳимдир.

Видеометод – ахборотни кўпроқ кўргазмали ўзлаштиришга асосланган бўлиб, унда кинескоп, кодоскоп, проектор, киноаппарат, ўқув телевидениеси, видеомагнитофон, ахборотни дисплейда акс эттирувчи компьютерлардан фойдаланилади.

Ўқув жараёнида видеометоддан фойдаланиш, конкрет мавзу ёки фанга нисбатан маърузачи-ўқитувчини таълим-тарбиявий вазифаларни унумли ечилишини таъминлайди:

- янги билимларни баён этиш, яъни жуда секин кечадиган жараёнлар билан танишиш, бевосита кузатиш мумкин бўлмаган (маҳсулот реализацияси, пул тушуми ва уни тақсимоти, харидорлар (мижозлар) билан пулли муносабатлар), шунингдек, тез содир бўладиган жараёнлар, бевосита кузатишлар ҳодисаларнинг моҳиятини очиб бера олмаган ҳолда (мисол учун товар, баҳо) қўлланилади;

- мураккаб механизмларни ҳаракат қилиш тамойилларини динамикада тушунтириш;

- турли хил молия муносабатларини амалга ошириш алгоритминини тушунтириш;

- чет тилларида дарс ўтилишида ўзига хос тил муҳитини яратиш;

- видеоҳужжатларни тақдим этиш;

- машқ қилиш ишларини бажариш, жараёнларни моделлаштириш, керакли ўлчамларни олиб бориш;

- ўқув-машқ ва тадқиқот ишларини олиб бориш учун маълумотлар базасини (банкни) яратиш.

12. Ўқув адабиётлари билан ишлаш

Китоб билан ишлаш методи таълим бериш, тарбиялаш, ривожлантириш, асослаш функциялар бажарилди. У ўқув адабиётлари билан мустақил ишлашда топшириқлар асосан ўқув машғулотида маърузачи-ўқитувчи раҳбарлигида ёки уйда мустақил равишда бажарилиши керак.

Уйда ўқув адабиёти билан ишлаш вазифасини тингловчилар олдида қўйишдан аввал, улар китоб билан ишлашнинг қуйидаги методларини ўргатиш керак:

- унинг аннотацияси ва тузилиши билан танишиш
- мундарижасига кўз югуртириб чиқиш
- алоҳида бобларни ўқиш
- саволларга жавоб қидириш
- материални ўрганиш
- реферат ёзиш
- уй вазифаси бўйича қисқача баён тузиш

- вазифа ва машқларни ечиш
- тест синовларини бажариш
- материални хотирада сақлаб қолиш.

13. “Тўрт поғонали” метод – амалий кўникмаларни ўзлаштириш жараёнининг тўрт поғона доирасида кечадиган методидир.

Бу метод тингловчиларга бир хилда такрорланадиган кўл кўникмаларини тез ва мукамал ўрганиб олишларига ёрдам беради. “Тўрт поғонали” метод кўлланилганда, тингловчилар иложи борица оддий операциялар билан таништирилади, сўнг уни такрорлаш ва то мукамал ўзлаштирамагунча машқ қилиш. Ушбу метод қуйидаги босқичлардан иборат:

- тушунтириш;
- нима қилиш кераклигини кўрсатиб бериш;
- кўрсатилган тарзда қайтариш;
- машқ қилиш.

Маърузачи-ўқитувчининг фаолияти:

- тушунтириш;
- кўрсатиб бериш;
- хатоларни тузатиш;
- баҳолаш (рейтинг тизими асосида) ёки одатдаги тартибда.

Тингловчининг фаолияти:

- тинглаш;
- кузатиш;
- такрорлаш;
- машқ қилиш.

“Тўрт поғонали” методнинг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. “Тушунтириш” босқичида маърузачи-ўқитувчи тингловчиларга аввал оддий саволни ёритишга киришади, сўнг уни тушунтириб беради.

2. “Нима қилиш кераклигини кўрсатиб бериш” босқичда ўқитувчи тингловчиларга топшириқни қандай бажариш кераклигини амалда кўрсатиб беради.

3. Учинчи босқичда тингловчилар маърузачи-ўқитувчи кўрсатган иш ҳаракатларини такрорлайди. Маърузачи ўқитувчи тингловчилар бажараётган ҳаракатлар юзасидан ўз фикрини билдириб, хатоларини тўғрилаб туради.

4. “Машқ қилиш” босқичида тингловчиларнинг ҳатти-ҳаракати ўқитувчи томонидан назорат қилиб борилади. Тингловчилар иш амалларини мукамал ўзлаштирганларидан сўнг, уни мустақил бажарадилар.

“Тўрт поғонали” методнинг асосий белгиси - тингловчиларнинг ҳаракатлари маърузачи-ўқитувчи кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланганлигидадир.

“Тўрт поғонали” методнинг афзалликлари:

- тингловчиларда амалий кўникмаларни шакллантиришда ёрдам беради;
- вақтдан унумли фойдаланиш имконияти мавжуд;
- оддий иш босқичларини ўзлаштириш даражаси юқори бўлади.

“Тўрт поғонали” методнинг камчиликлари:

- тингловчиларнинг ҳаракатлари таълим берувчи кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланиб қолади;
- тингловчилар якка тартибда ўрганишга йўналтириладилар, лекин мустақил фикрлаш имконияти чегараланган бўлади;
- иш босқичларини амалга оширишда ҳеч қандай янгича ёндашувларга йўл қўйилмайди.

14. Амалий метод

Амалий метод – бу шундай таълим методикаси, унда тингловчи – амалиёт дарсини ўтувчи ўқитувчи раҳбарлигида олдиндан белгиланган режа асосида мониторинглар ўтказиши ёки амалий вазифаларни бажаради ва шу жараёнда янги билимни англайди ва тушуниб етади.

Амалий методнинг асосий функцияси - ўргатиш ва ривожлантиришдан иборатдир.

Бу методни қўллаш билан, биз тингловчиларни қўйидаги имкониятлар билан таъминлаймиз:

- янги компьютер техникасидан фойдаланиш кўникма ва малакаларини эгаллаш;
- мустақил тадқиқотнинг янги йўллари танлаш ва маълум бўлганларини текшириш;
- амалий малакаларни эгаллаш: ҳисоблаш, прогнозлаштириш, натижаларни қайта ишлаш ва илгариги олинганлари билан таққослаш (динамик таҳлил қилиш).

Айниқса, муаммоли (тадқиқий) амалий метод самаралидир, бунда тингловчилар ўзлари гипотезани илгари сурадилар, уни амалга ошириш йўлини аниқлайдилар, керакли асбоб-ускуналар ва материалларни танлайдилар.

Амаий аудитория иши вақтида тингловчилардан намоиш методига қараганда анча катта фаоллик ва мустақиллик талаб қилинади, улар бу ерда суст кузатувчи бўлиб эмас, тадқиқотларнинг қатнашчиси ва бажарувчиси сифатида ҳаракат қиладилар.

Амалий метод мураккабдир. У, махсус ва кўпинча жойларда дарс штишини талаб этади, тингловчиларни пухта тайёргарлик кўришини талаб қилади. Ундан фойдаланиш жуда кўп ташкилий ишларни ва вақтни сарфлаш билан боғлиқ. Шунинг учун, амалий методни режалаштирган пайтда, мустақил тадқиқотнинг самараси, оддий ва тежамкор йўл билан таълим олишдан юқори бўлиши ёки бўлмаслигига аниқ ишонч ҳосил қилиш керак. Шунингдек, қайси мавзу бўйича дарсни жойларда (яъни молия тизимларида) ўтказилишини билиш ҳам муҳимдир.

15. Сухбат

Сухбат – ўқитиш ва ўқишнинг диалогик, савол-жавоб методи.

Бу методнинг етакчи функцияси – мотивация қилиш: аниқ мақсадни кўзда тутадиган ва моҳирона қўйилган саволлар ёрдамида тингловчиларни ўз билимларини берилган мавзу бўйича эсга олиш ва баён этишга, ўқитувчининг раҳбарлигида бошқа тингловчилар билан муҳокама қилишга киришиш.

Тингловчилар ўқитувчи билан бирга, кадамма-қадам янги билимларни мустақил фикрлаш, хулоса чиқариш, яқунлаш ва умумлаштириш йўли билан ўзлаштиришлари ва тушуниб боришлари лозим бўлади.

Сухбатнинг афзаллиги яна шундан иборатки, у, фикр юритишни максимал фаоллаштиради, тингловчининг билим олиш кучини тараққий эттиришга имкон беради.

Белгиланган мақсади бўйича сухбатлар қуйидагиларга бўлинади:

- кириш ёки ташкил қилувчи (дидактик вазифаси: тингловчи дарс вақтидаги машғулотни ишлашга тайёрлаш);
- янги билимлардан хабардор қилиш (дидактик вазифаси: тингловчиларни янги материал билан таништириш);
- синтезловчи ёки мустаҳкамловчи (дидактик вазифаси: тингловчилар томонидан билимларни тизимлаштириш, мустаҳкамлаш, эслаб қолиш ва англаш).

16. “Давра сухбати” методи.

“Давра сухбати” методи – айлана стол атрофида берилган муаммо ёки саволлар юзасидан тингловчилар томонидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдириш орқали олиб бориладиган ўқитиш методидир.

“Давра сухбати” методи қўлланилганда стол-стулларни доира шаклида жойлаштириш керак. Бу ҳар бир тингловчининг бир-бири билан “кўз алоқаси” ни ўрнатиб туришига ёрдам беради. Давра сухбатининг оғзаки ва ёзма шакллари мавжуддир. Оғзаки давра сухбатида таълим берувчи мавзунини бошлаб беради ва тингловчилардан ушбу савол бўйича фикр-мулоҳазаларини билдиришларини сўрайди ва айлана бўйлаб ҳар бир тингловчи ўз фикр-мулоҳазаларини оғзаки баён этадилар. Сўзлаётган тингловчини барча диққат билан тинглайди, агар муҳокама қилиш лозим бўлса, барча фикр-мулоҳазалар тингланиб бўлингандан сўнг муҳокама қилинади. Бу эса тингловчиларнинг мустақил фикрлашга ва нутқ маданиятининг ривожланишига ёрдам беради.

Ёзма давра сухбатида ҳам стол-стуллар айлана шаклида жойлаштирилиб, ҳар бир тингловчига конверт қоғози берилади ва ҳар бир тингловчи конверт устига маълум бир мавзу бўйича ўз саволини беради ва “жавоб варақаси” нинг бирига ўз жавобини ёзиб, конверт ичига солиб қўяди. Шундан сўнг конвертни соат йўналиши бўйича ёнидаги тингловчи узатади. Конвертни олган тингловчи ўз жавобини “Жавоблар варақаси”нинг бирига ёзиб, конверт ичига солиб қўяди ва ёнидаги тингловчига узатади. Барча конвертлар айлана бўйлаб ҳаракатланади. Якуний қисмда барча конвертлар йиғиб олиниб, таҳлил қилинади.

“Давра сухбати” методининг тузилмаси қуйидагича:

- Сухбатни ўтказиш шартлари билан таништириш;
- Конвертлар ва “Жавоблар варақалари” ни тарқатиш;
- Конвертларга саволлар ёзиш;
- Конвертни ёнидаги талабага узатиш;
- Саволларга жавоб ёзиш;
- Баҳолаш ва таҳлил қилиш.

“Давра суҳбати” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Машғулот мавзуси эълон қилинади.
2. Ўқитувчи тингловчиларни машғулотни ўтказиш тартиби билан таништиради.
3. Ҳар бир тингловчига биттадан конверт ва жавоблар ёзиш учун гуруҳда неча тингловчи бўлса, шунчадан “Жавоблар варақалари”ни тарқатилиб, ҳар бир жавобни ёзиш учун ажратилган вақт белгилаб қўйилади. Тингловчи конвертга ва “Жавоблар варақалари”га ўз исми-шарифини ёзади.
4. Тингловчи конверт устига мавзу бўйича ўз саволини ёзади ва “Жавоблар варақаси”га ўз жавобини ёзиб, конверт ичига солиб қўяди.
5. Конвертга савол ёзган тингловчи конвертни соат йўналиши бўйича ёнидаги тингловчига узатади.
6. Конвертни олган тингловчи конверт устидаги саволга “Жавоблар варақалари”дан бирига жавоб ёзади ва конверт ичига солиб қўяди ҳамда ёнидаги тингловчига узатади.
7. Конверт давра столи бўйлаб айланиб, яна савол ёзган тингловчининг ўзига қайтиб келади. Савол ёзган тавълим олувчи конвертдаги “Жавоблар варақалари”ни баҳолайди.
8. Барча конвертлар йиғиб олинади ва таҳлил қилинади. Ушбу метод орқали тингловчилар берилган мавзу бўйича ўзларининг билимларини қисқа ва аниқ ифода эта оладилар. Бундан ташқари ушбу метод орқали тингловчиларни муайян мавзу бўйича баҳолаш имконияти яратилади. Бунда тингловчилар ўзлари берган саволларига гуруҳдаги бошқа тингловчилар берган жавобларини баҳолашлари ва ўқитувчи ҳам тингловчиларни объектив баҳолаши мумкин.

“Давра суҳбати” методининг афзалликлари:

- ўтилган материалнинг яхши эсда қолишига ёрдам беради;
- барча тингловчилар иштирок этадилар;
- ҳар бир тингловчи ўзининг баҳоланиши масъулиятини ҳис этади;
- ўз фикрини эркин ифода этиш учун имконият яратилади.

“Давра суҳбати” методининг камчиликлари:

- кўп вақт талаб этилади;
- ўқитувчининг ўзи ҳам ривожланган фикрлаш қобилиятига эга бўлиши талаб этилади;
- тингловчиларнинг билим даражасига мос ва қизиқарли бўлган мавзу танлаш талаб этилади.

17. Пинборд (инглизчадан: pin-мустаҳкамлаш; board-доска)

Бу ўқитиш услубининг моҳияти шундан иборатки, унда мунозара ёки ўқув суҳбати амалий метод билан боғланиб кетади. Унинг афзаллик функциялари – ривожлантирувчи ва тарбияловчи вазифадир: тингловчиларда мулоқат юритиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади, ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати, мантиқий ва тизимли фикр юритиш кўникмаси ривожланади.

18. Индивидуал (амалий) метод

Индивидуал (амалий) метод лаборатория методидан шуниси билан фарқланадики, унда кўпинча, тингловчилар фаолиятида олинган билимларини амалий вазифани ечишга қаратадилар. Назариётни амалда тадбиқ қила билиш биринчи ўринга чиқади. Ушбу метод билимни, маҳоратни чуқурлаштириш вазифасини бажаради, шунингдек, ўрганиш фаолиятини кучайтиришни таъминлайди. Амалий метод тингловчиларни вазифаларни виждонлилик билан бажаришга, меҳнат жараёнини пухта ташкил этишга бошқа методлардан кўра кўпроқ кўмаклашади. (иш сифатини синчиклаб текшириш, хулосаларни таҳлил қилиш).

19. “Ишбоп ўйин” методи.

“Ишбоп ўйин” методи – берилган топшириқларга кўра ёки ўйин иштирокчилари томонидан тайёрланган ҳар хил вазиятдаги бошқарувчилик қарорларни қабул қилишни имитация қилиш (тақлид, акс эттириш) методи ҳисобланади.

Ўйин фаолияти бирон бир ташклот вакили сифатида иштирок этаётган иштирокчининг хулқ-атвори ва ижтимоий вазифаларни имитация қилиш орқали берилади. Бир томондан ўйин назорат қилинса, иккинчи томондан оралиқ натижаларга кўра иштирокчилар ўз фаолиятларини ўзлаштириш имкониятига ҳар эга бўлади. Ишбоп ўйинда роллар ва ролларнинг мақсади аралашган ҳолда бўлади. Иштирокчиларнинг бир қисми қатъий белгиланган ва ўйин давомида ўзгармас ролни ижро этишлари лозим. Бир қисм иштирокчилар ролларини шахсий тажрибалари ва билимлари асосида ўз мақсадларни белгилайди. Ишбоп ўйинда ҳар бир иштирокчи аллоҳида ролли мақсадни бажариши керак. Шунинг учун вазифани бажариш жараёни индивидуал-гуруҳ характерга эга. Ҳар бир иштирокчи аввал ўзининг вазифаси бўйича қарор қабул қилади, сўнгра гуруҳ билан маслаҳатлашади. Ўйин якунида ҳар бир иштирокчи ва гуруҳ эришган натижаларига қараб баҳоланади. Қуйида “Ишбоп ўйин” методининг тузилмаси келтирилган.

- Ўйин шартлари ва баҳолаш мезонлари билан таништириш;
- Вазифаларни тақсимлаш;
- Вазифалар бўйича иштирокчилар қарор қабул қиладилар;
- Ўйинни амалга ошириш;
- Муҳокама қилиш; баҳолаш.

“Ишбоп ўйин” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Ўқитувчи мавзу танлайди, мақсад ва натижаларни аниқлайди. Қатнашчилар учун йўриқномалар ва баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.
2. Тингловчиларни ўйиннинг мақсади, шартлари натижаларини баҳолаш мезонлари билан таништиради.
3. Тингловчиларга вазифаларни тақсимлайди, маслаҳатлар беради.
4. Таълим олувчилар ўз роллари бўйича тайёргарлик кўрадилар.
5. Тингловчилар тасдиқланган шартларга биноан ўйинни амалга оширадилар. Ўқитувчи ўйин жараёнига аралашмасдан кузатади.
6. Ўйин якунида ўқитувчи муҳокамани ташкил этади. Экспертларнинг хулосалари таингланади, фикр-мулоҳазалар айтилади.

7. Ишлаб чиқилган баҳолаш мезонлари асосида натижалар баҳоланади.

Ҳар бир ролни ижро этувчи ўз вазифасини тўғри бажариши, берилган вазиятда ўзини қандай тутиши кераклигини намойиш эта олиши, муаммоли ҳолатлардан чиқиб кетиш қобилиятини кўрсата олиши керак.

“Ишбоп ўйин” методининг афзалликлари:

- Тингловчиларнинг билимларини ва тажрибаларини, қарашлари ва хулқлари орқали ифода этишга ёрдам беради;
- Тингловчининг бошланғич билимлари тажибаларини сафарбар этиш учун яхши имконият яратилади;
- Тингловчилар ўз билимлари доирасидан келиб чиққан ҳолда имкониятларини намойиш этишлари учун шароит яратади.

“Ишбоп ўйин” методининг камчиликлари:

- Ўқитувчидан катта тайёргарликни талаб этади; вақт кўп сарфланади;
- Танланган мавзу тингловчининг билим даражасига мос келиши талаб этилади;
- Тингловчининг ҳис-ҳаяжони тўғри қарор қабул қилишга халақит бериши мумкин.

20. Лойиҳалар методи

Лойиҳалар методи билим ва малакаларни, таҳлил қилиш ва баҳолашни амалий қўллашни назарда тутувчи таълимнинг мажмуавий методини амалга оширади. Бошқа методларга қараганда, бу методда тингловчилар режалаштиришда, ташкил қилишда, текширишда, таҳлил қилишда ва бажарилган ишнинг натижаларини баҳолашда кўпроқ иштирок этадилар.

Лойиҳалар методида таълим беришда фақат натижалар эмас, балки жараённинг ўзи кўпроқ қимматлироқдир. Лойиҳа индивидуал бўлиши мумкин, лекин, одатда ҳар бир лойиҳа ўқув гуруҳининг биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир.

Лойиҳа бир молия фанига оид ваш у фан таркибидаги бир мавзудан бўлиши мумкин. Мавзудан ташқари мавзуга ҳам тааллуқли бўлиши мумкин, агарда шундай мавзу ўтиладиган фанга боғлиқ бўлса.

Лойиҳа устида ишлаш жараёнида, сизнинг фаолиятингиз куйидагилардан иборат бўлади:

- тингловчиларга ахборот қидиришга ёрдам бериш;
- ўзингиз ахборот манбаи бўлишингиз;
- бутун жараёни мувофиқлаштиришингиз;
- тингловчиларни қувватлашингиз ва тақдирлашингиз;
- узлуксиз қайтар алоқани қўллаб-қувватлашингиз.

Лойиҳали таълим бериш ўқув жараёнини фаоллаштиради, чунки у:

- шахсга йўналтирилган;
- жуда кўп дидактик ёндашувлардан фойдаланилади;
- ўзини-ўзидан мотивлайдиган, бу ишга қизиқиш ва жалб қилинишни унинг бажарилишига қараб ортиши демакдир;

- ўзининг ва ўзгаларнинг тажрибасидан келиб чиққан ҳолда ва аниқ ишда ўрганишга имкон беради;
- ўз меҳнатлари самарасини кўриб турган тингловчиларга қониқиш келтиради.

21. Блум саволлари. Тингловчиларнинг фикрлаш қобилиятини ривожлантиришнинг муҳим омили – ўқитувчининг уларга ва тингловчиларнинг ўзаро бир – бирига берадиган саволлари экан. Таъкидланишича, ўқитувчиларни тингловчиларга беришган саволларининг 80 – 85 фоизи, фақат далилий билимларнигина талаб қилиб, улар жавоб беришда хотирада қолганларини такроран сўзлаш (башорат) билангина чекланар эканлар.

Тўғри жавоби ўқув адабиётларида яққол баён этилмаган ёки ўқитувчи томонидан айтиб берилмаган саволгина тингловчини фикрлашга мажбур қилади. Бундай саволларга жаҳон педагогикасида “Блум саволлари” номи билан машҳур ва ўзлаштиришнинг олтита; билиш, тушиниш, қўллаш, таҳлил, синтез ва баҳолашдаражаларига мувофиқ бўлган саволлар мисол бўлиши мумкин. Масалан: “нима учун?”, “таққосланг?”, “таркибӣ қисмларга ажратинг?”, “энг муҳим хусусиятлари нима?”, “буни сиз қандай ҳал қилган бўлардингиз?”, “бунга мунособатингиз қандай?”, каби саволлар тингловчиларга юқори интеллектуал амаллар (таҳлил, синтез, баҳолаш) даражасида фикрлашга ундайди. Ёки, матндан парча ўқиб бўлгандан сўнг, тингловчиларни фикрлашга ундовчи қуйидаги саволларни бериш ҳам мақсадга мувофиқдир: “бу парчага қандай саволар қўйиш мумкин?”, “сиз муаллифга қандай савол берган бўлардингиз?”.

Тингловчининг тингловчиларга берадиган саволлари тўғрисида фикр юритилар экан, унинг аниқ, лўнда, тушунарли ва ихчам бўлиши ҳамда бир савол фақат битта ўқув элементи (тушунча, қонун, қоида ва ҳ.к.) сўралиши зарурлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Берилган саволлар мазмунида мавзуга ёки матнга оид таянч сўз ва иборалардан фойдаланиш ҳам муҳимдир.

22. Синквейн (ахборотни йиғиш). Ўрганилаётган материални тўлақон ва пухта англаш учун қўлланиладиган интерфаол методларидан бири бўлиб ҳисобланади. Синквейн – французча беш қатор ўзига хос, қофиясиз шеър бўлиб, унда ўрганилаётган тушунча (ҳодиса, воқеа, мавзу) тўғрисидаги ахборот ёйилган ва йиғилган ҳолда, тингловчи сўзи билан, турли вариантларда ва турли нуқтаи назар орқали ифодаланади. Синквейн тузиш – мураккаб ғоя, сезги ва ҳиссиётларни бир нечагина сўзлар билан ифодалаш учун муҳим бўлган малакадир. Синквейн тузиш жараёни мавзунини пухтароқ англашга ёрдам бериш билан бирга, тингловчиларнинг критик фикрлаш қобилиятини юқори даражада ривожлантиради.

Синквейн тузиш қоидаси:

1. Биринчи қаторда мавзу (топшириқ) бир сўз, одатда от билан ифодаланади (ким?, нима?).
2. Иккинчи қаторга мавзуга оид иккита сифат ёзилади (қандай?, қанақа?).

3. Учинчи қаторда мавзу доирасидаги ҳатти – ҳаракат (функцияси – вазифасини англатувчи) учта сўз (феъл) билан ифодаланеди.

4. Тўртинчи қаторга мавзуга нисбатан тасаввур (ассоциация)ни англатувчи ва тўртта сўздан иборат бўлган фикр (сезги) ёзилади.

5. Охирги мавзуга моҳиятини такрорлайдиган, маъноси унга ўхшаш бўлган битта сўз (синоним) ёзилади.

23. Ижодий изланиш методлари. Ижодий изланиш методларидан паст ўзлаштирувчи тингловчиларга қисман бўлсада, секин-аста оддий топшириқларни мураккаблаштириб бориш орқали таълим беришдан самарали фойдаланиш мумкин. Ушбу методда топшириқларни босқичма-босқич тайёрлаш, тингловчиларда паст даражада шаклланган кўникмаларни шакллантирибгина қолмасдан, уларни тасаввур қила олиш, таянч билимларни ўзлаштиришга асосланган муаммоли ўрганишни аста-секин эгаллаб боришларига пойдевор яратади. Тингловчилар таҳлил қила олиш, умумлаштириш, таққослай олиш, муаммоли вазиятдан чиқа олиш, фараз қила олиш каби тафаккурий қобилиятларнинг ривожланиши тайёрланиб борадилар.

Тингловчининг ушбу соҳадаги қобилиятларини ривожлантириб боришлари учун баъзи алоҳида усулларга, масалан, ҳодисалар, жараёнлар, объектлар, нарсалар моҳиятини тушуниш ва тушунтириш ушбу ҳодисаларнинг сабаблари, оқибатлари тўғрисида аниқ тасаввур ҳосил қилишга ёрдам беради. Тингловчиларга ижодий фикрлаш хусусиятларини тараққий қилдириб бориш учун, муаммоли топшириқлар, илмий фаразларни кўйиб бора олиш кабиларни ишониб топшириш бориш лозим бўлади.

Оғзаки мустақил топшириқлар. Дарслик бўйича материални ўрганиш ва такрорлаш, чизмалар ва схемаларни ўқиш, турли техник адабиётлар, хужжатлар ва материалларни ўрганиш асосида ўқитувчи саволларига жавоблар тайёрлаш, таҳлил қилиш кабилар киради. Материалларни англаб мустаҳкамлаш ва ёдлашга мўлжалланган

Ёзма мустақил топшириқлар. Ҳисоблаш учун берилган вазифаларни бажариш, умумлаштирувчи ва такрорланувчи жадвалларни тўлдириш, технологик хариталарни ишлаб чиқиш, лойиҳа, амалий ишлар тўғрисида ҳисоботлар тузиш ва шунга ўхшаш вазифаларни ўз ичига олади.

Графикавий мустақил топшириқлар. Уларга турли чизмачилик ишларини эскизлаштириш, кесмалар ва кесишмаларни тасвирлаш, айрим детал ва тугунларни чизиб кўрсатиш ва ҳ.к), схемалар, графиклар, диаграммаларни тузиш, кузатиш натижаларини тасвирлаш ва шунга ўхшаш вазифаларни ўз ичига олади.

Амалий характердаги мустақил топшириқлар. Тингловчилар ўқитувчи топшириғи асосида мустақил ишни бажариш жараёнида маълум детал тайёрлайдилар, тугун ва механизмларни йиғиб, техник жараёнларни ишлаб чиқадилар. Ушбу ишларни бажарганда тингловчилар асбоб-ускуналарни танлаш, ишлов бериш режасини аниқлаш ва ҳисоблаш, янги мосламалар ва асбоб-ускуна конструкциясини такомиллаштириш, макет, модел ва намуналар ясаш каби ишларни амалга оширадилар.

МУТАХАССИСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИДА ҚўЛЛАНИЛАДИГАН АСОСИЙ ТЕРМИНЛАР

ТАЪЛИМ -билим бериш, малака ва кўникма ҳосил қилиш жараёни бўлиб, кишини ҳаётга меҳнатга тайёрлашнинг асосий воситасидир. Таълим жараёнида билим ўзлаштирилади ва тарбия амалга оширилади.

Таълимнинг моҳияти, мақсади ва мазмуни жамиятнинг маданий таракқиёти, фан-техникасининг ривожланганлиги, ишлаб чиқариш технологияларининг амалга жорий этиш даражаси кабилар билан белгиланади. Ижтимоий муносабатлар, умумий маълумотга бўлган талаб ва эҳтиёж, кишиларнинг касбий тайёргарлигига, таълим ҳақидаги ғояларга қараб кишилик жамиятининг турли давр (босқич)ларида таълимнинг моҳияти, мақсади, мазмуни, ташкил этиш шакллари, амалга ошириш методлари ва воситалари ўзгариб, такомиллашиб боради.

ТАЪЛИМНИ БАҲОЛАШ - педагоглар томонидан баҳолаш ва таълим жараёнида эришилган натижаларни ўқувчиларнинг ўзлари баҳолашларини жорий этиш; четга оғиш аниқланганда уларнинг сабабларини аниқлаш, кўникмалар ва билимларда топилган камчиликларни тўлғазиш, режалаштирилган янги вазифаларни лойиҳалашни ҳам назарда тутди.

ТАЪЛИМ УСЛУБИ – ўқитувчи (педагог) билан ўқувчи (тингловчи)лар орасида билим бериш ва уни олиш мақсадида амалга ошириладиган ўзаро алоқаларни тизимга солувчи педагогик тадбирлар.

ЎҚИТИШ – ўқитувчи ва тингловчининг биргаликдаги фаолияти ва бу жараёнда болаларнинг маълумот олиши, ўқув кўникма ва малакасини эгаллаши, тарбияланиб, ривожланиб бориши назарда тутилади.

ДИДАКТИКА – грекча *didaskien* сўзидан олинган бўлиб, ўқитаман, ўқишни ўргатаман маъноларини англатади. Шунга кўра дидактика – бу ўқитиш назариясидир. Дидактика ўқитиш жараёнининг шакллари, методлари, тамойиллари, мазмуни, вазифаси ва мақсадларини ишлаб чиқади.

ДИДАКТИКАНИНГ ПРЕДМЕТИ – таълим-тарбия муассасаси шароитда муаллимнинг раҳбарлиги остида амалга ошадиган ўқув жараёнидир. Дидактикада ана шу жараённинг қонуниятлари тадқиқ қилинади, ҳар хил типдаги таълим-тарбия муассасаларида у ёки бу даражада бериладиган таълим мазмунини белгилашнинг илмий асослари, ўқитиш воситалари ва методларининг самарадорлигини ошириш йўллари ҳамда таълимнинг ташкилий шакллари ишлаб чиқилади.

МЕТОДИКА– Педагогиканиннг ўқитиш, қонуниятлари, қоидалари, ташкил этиш шакллари, амалга ошириш ва натижаларини назорат қилиб баҳолаш методи ҳамда воситаларини ўзида мужассамлаштирувчи фан тармоғидир. Ҳар бир ўқув фани ўқитиш соҳаси ўргатишнинг вазифалари, мазмуни, методлари ва ташкилий кўриниши ҳақидаги методика асосида қурилади.

Мақсадга етишда муайян тўсиқни енгиб ўтиш учун қўлланиладиган тадбир ва чоралар мажмуини **УСУЛ** дейилади.

ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ - бу турли усуллар тизими бўлиб, ўқув-дидактик материаллардан фойдаланиш орқали белгиланган мақсадга эришиш учун назарий дарс ва амалий машғулотлар пайтида қўлланиладиган усуллар мажмуасидир.

КАСБИЙ ПЕДАГОГИКА – умумий педагогиканинг бир соҳаси бўлиб, у тарбия, таълим, ўқитиш ҳақида қатор назарий ва амалий маълумотлар беради. Касбий педагогика саноат, ишлаб чиқариш ва меҳнат педагогикасининг масалалари билан шуғулланади.

КАСБ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ - бутун ўқитиш ва ўқиш жараёнини ишлаб чиқиш, амалга ошириш ва баҳолашнинг тизими усули бўлиб, у мақсадга эришишга йўналтирилган ҳолда инсонларнинг ўрганиш қобилияти ва улар ўртасида мулоқот тўғрисидаги тадқиқотлар натижасига ҳамда таълим жараёнини янада самарали ташкиллаштиришнинг жонли, жонсиз воситалари билан шуғулланишга асосланади.

КАСБИЙ ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ- ижтимоий ҳаётнинг маълум соҳасида фаолият кўрсатиш учун зарур бўлган билим, амалий иш-ҳаракат усуллари шакллантириш қонуниятлари, қоидалари, шакл, метод ва воситалари ҳамда мазмуни ҳақидаги педагогиканинг муҳим тармоғидир.

КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШ – жамият эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тарбияланувчига маълум бир касб-хунар ўргатишнинг маърифий жараёни.

ҚОБИЛИЯТ – кишига табиатдан берилган иқтидор лаёқат.

МЕТОД – ибораси (юнонча-methodos-тадқиқот ёки билиш йўли, назария, таълимот маъносини англатиб) воқеликни билиш, ўзлаштириш, ўзгартириш усуллари мажмуасидир. Метод аслида инсоннинг амалий фаолияти негизида вужудга келган. Метод – педагогик жараён элементи сифатида мазмун мақсадларга максимал мос келиши керак, ана шунда – тарбия, ўқиш, ўрганиш амалга ошади. Методнинг асосий вазифаси – қобилиятни ривожлантириш. Касбий фаолиятда методнинг асосий кўрсаткичи – унинг касбий фаолият воситаларига мослигидадир.

МЕТОДОЛОГИЯ – метод ва логия ибораларининг бирлигида билиш фаолияти усули, тузилиши воситалари ва мантиқий тартиби ҳақидаги таълимот маъносини англатади. Демак, методология ҳар қандай фаолиятнинг зарурий ташкилий компонентидадир.

Методологик билимлар, энг аввало, муайян фаолият турларининг мазмуни ва изчиллигини ўзига қамраб олиб, одат ҳамда меъёрлар шаклида, иккинчидан, амалда бажариладиган фаолиятнинг таъсири сифатида юзага чиқади. Ҳар иккала ҳолда ҳам билимнинг асосий вазифаси билиш жараёнини тартибли равишда амалга ошириш ёки бирор объектни амалий ўзгартиришдан иборат.

МАЪЛУМОТ - у икки маънода ишлатилиб, иккиси ҳам педагогикага тегишли. 1. Хабар – ўқиш жараёнини амалга оширувчи восита. Билимли кишининг унга талабгор бўлганларга билим бериши, етказиши. Маълум қилиш деб, тил ва кўргазмалар ёрдамида уни бошқаларга билдиришдир. 2. Билим даражаси. Ўқиш, билиш, яъни борлиқдаги объектив мавжуд қонуниятларни

ҳис қилиш натижасида олинган билимлар йиғиндиси – паст маълумотли, ўрта ва юқори маълумотли ва хоказо.

МАЪРУЗА – билимни сўз билан ифодалаш услубларидан бири сифатида бериладиган билимларни оғзаки баён қилишни кўзда тутиб, ўз ҳажмининг катталиги, мантиқий қурилиши, образли исботлаш ва умумлаштиришнинг мураккаблиги билан ҳикоядан ажралиб туради.

ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ - таълим ва тарбия жараёнига янгича ёндашув бўлиб, педагогикада ижтимоий-муҳандислик онг ифодасидир. У педагогик жараённи техникавий тафаккур асосида стандарт ҳолга солиб, унинг оптимал лойиҳасини тузиб чиқиш билан боғлиқ тушунчадир.

Бирлашган миллатлар ташкилотининг нуфузли идораларидан ЮНЕСКОнинг таърифи бўйича, «**ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ** – бу билим бериш ва уни эгаллашда техника ва инсон ресурсларини ўзаро узвий боғлиқ ҳолда кўриб, бутун таълим жараёнини лойиҳалашда ва амалда қўллашда мажмули ёндашув усулидан фойдаланишдир».

ПЕДАГОГИК ТАМОЙИЛ (ПРИНЦИП)лар – ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги муносабатда бериладиган билим тури, ҳажми ва мазмуни, шунингдек ўқув қуроллари ва тарбияланувчиларнинг рухий хусусиятлари ва шулар ораларидаги зарурий боғлиқлик (қонуният)лардан келиб чиққан қоидалар.

ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА - таълим-тарбия берувчи томонидан маърифатнинг тамойиллари ва таълим-тарбия беришнинг муайян усул ва услубларини тўлиқ ўзлаштириш ҳамда уларни амалда қўллашдаги реал шарт-шароитларни, болалар жамоаси ва ҳар бир шахснинг ўзига хосликларини ҳисобга олган ҳолда амалиётда татбиқ этишдир.

ПЕДАГОГИК МУХИТ – таълим-тарбия мақсадларига мувофиқ равишда тузилган шахслараро муносабатлар мажмуи.

ПЕДАГОГИК МУЛОҚОТ – бевосита таълим-тарбия билан боғлиқ мулоқот тури.

ИЛГОР ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА – ўқитувчи томонидан маърифат фанининг тамойиллари ва таълим-тарбия беришнинг усул ва услубларини яхши ўзлаштириб уларга ижодий ёндашган ҳолда, нисбатан самаралироқ усул ёки услуб яратиш тушунилади.

ТАЪЛИМИЙ КЕНГЛИК – таълим жараёнлари амалга оширадиган, яъни ташқи атроф – муҳит билан ўзаро ҳаракат англанадиган ва амалга ошириладиган кенглик. Педагогик жараёнда таълимий кенгликнинг сон ва сифат жиҳатдан тавсифи асосан педагогга, унинг ички маданияти, дунёқараши, қарашларига боғлиқ бўлади. Шунинг учун ҳам педагогнинг профессионал тайёргарлиги нафақат аниқ мазмунни эгаллашга, балки, экологик маданият, маънавият, умумий маданиятни шакллантиришга йўналтирилган тақдирда мақсадга мувофиқ бўлади. Ташқи ва ички таълимий кенглик касбий фаолиятнинг аҳамияти бугунги кун таълимининг энг долзарб муаммоларидандир.

Муайян илм соҳаси ёки тармоқ илми тадқиқотларни аниқ бир мажмуига қаратиши шу илмнинг **ТАДҚИҚОТ ОБЪЕКТИ** дейилади.

Мажмуни ташкил қилувчи қисмлар орасидаги функционал алоқадорлик маълум нарса ёки ҳодисанинг алоҳида жабҳаси ҳисобланиб, илм учун **ТАДҚИҚОТ ПРЕДМЕТИ** вазифасини ўтайди.

УСЛУБИЁТ – педагогика соҳасидаги тарихан таркиб топган ва аниқланган атама, тушунча ва қонуниятлардан фойдаланиб, дидактика тамойилларига асосланган ҳолда таълим ва тарбия беришнинг усул ва услубиётини яратувчи ва уларни бошқаларга ўргатувчи илм-фан тармоғидир.

БИЛИМ- бир бутунликни ташкил қилувчи қисмлар орасидаги уларнинг ички заруриятидан келиб чиққан боғлиқликдир. Уни қонуният деб ҳам юритилади. Чунки бу зарурий боғлиқлик нарса ва ҳодисаларнинг табиатидан келиб чиқиб, бизнинг ихтиёримиздан ташқари ўзи мавжуд. Уни ўзгартириб бўлмайди. Билим кишидан кишига маълумот (ахборот) орқали ўтади.

КЎНИКМА деганда одамнинг билим олиши, элементар тажриба ва малакага таяниб бирон ишни муваффақиятли бажариш имконияти тушунилади.

МАЛАКА- киши эгаллаган билимлари кўникма босқичидан ўтиб, доимий ҳаракат турига айланиши, маҳорат ҳосил қилиши.

Кўникма ва малакалар деганда бирор шахснинг муайян фаолиятни муваффақиятли бажариши учун шарт-шароитлар яратиб берувчи, ташқаридан кузатиш мумкин бўлган ҳаракатлари ва реакциялари тушунилади. Малакалар онгли равишда амалга оширилган фаолиятнинг таркибий қисмига кирувчи автоматик тарзда юз берадиган ҳаракатлардир.

МАҲОРАТ- ўзлаштирилган билимлар ва ҳаётий тажрибалар асосида барча амалий ҳаракатларни (шу жумладан дарс беришни) кам куч ва кам вақт сарфлаб бажариш.

БАҲОЛАШ- таълим жараёнининг маълум босқичида ўқув мақсадларига эришилганлик даражасини олдиндан белгиланган мезонлар асосида ўлчаш, натижаларни аниқлаш ва таҳлил қилишдан иборат бўлган жараёндир.

МИЛЛИЙ ПЕДАГОГИКА - Давлат конституцияси, “Таълим тўғрисидаги қонун” ҳамда истиқбол режаланиш дастурлари, жамиятнинг тарихий тараққиёт қонуниятлари ва жаҳондаги илғор педагогик технологиялар асосида тузилган таълим тарбия назарияси, усул ва услублар мажмуи тушунилади.

МАЪНАВИЯТ – бу шахснинг эгаллаган фойдали билимлари (билим туридан қатъий назар) унинг ҳаётида бир неча бор такрорланиши натижасида кўникма ва малака босқичларидан ўтиб, руҳига сингиб, унинг ҳаёт тарзига айланиб кетган ижобий ижтимоий сифатларидир.

ИЛМНИНГ ТАДҚИҚОТ ОБЪЕКТИ – муайян илм соҳаси ёки тармоқ илми тадқиқотларини бир мажмуага қаратиш.

ИЛМНИНГ ТАДҚИҚОТ ПРЕДМЕТИ – мажмуани ташкил қилувчи қисмлар орасидаги функционал алоқадорлик маълум нарса ёки ҳодисанинг алоҳида жабҳаси ҳисобланади.

Нарса ёки ҳодисага етишиш бўйича инсон томонидан мақсад қилиб кўйилган, ammo илмий асосланмаган бўлсада, мантиқан боғлиқ тадбирлар мажмуига **ТАХМИН (ГИПОТЕЗА)** дейилади.

Мақсадга етишиш тахмини мавжуд қонуниятларда асослаб берилган босқични концепция ёки илмий асосланган **ТАХМИН** дейилади.

Мақсадга етишиш тахмини мавжуд қонуниятларда асослаб берилган босқични **КОНЦЕПЦИЯ** ёки илмий асосланган тахмин дейилади.

Илмий аосланиб, маромига етказилган тахмин концепцияга айланади. Ҳар қандай илмий асосланган лойиҳани амалда синаб кўриш талаб қилинади. Мақсадга етишишнинг илмий асосланган лойиҳасини амалда синаб кўришни **ТАЖРИБА** дейилади.

НАЗАРИЯ деб тафаккурнинг барча босқичларидан ўтган ва амалиётда синаб кўрилиб маромига етказилган билимлар мажмуига айтилади.

ЭЛЕКТРОН ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРИ - замонавий ахборот технологиялари асосида маълумотларни жамлаш, тасвирлаш, янгилаш, сақлаш, билимларни интерактив усулда тақдим этиш ва назорат қилиш имкониятига эга бўлган манба ҳисобланади.

ЭЛЕКТРОН ЎҚУВ НАШРИ - тингловчилар томонидан билимлар, кўникмалар ва маҳоратларни ижодий ва фаол эгаллашларини таъминлайдиган илмий амалий билим соҳасига мос равишдаги тизимлаштирилган ўқув материалга эга бўлган электрон нашр.

ЭЛЕКТРОН КУТУБХОНА - ўқувчи ҳамда педагоглар учун ҳужжатлаштириш ва хавфсизликнинг хусусий тизими билан таъминланган, тўлиқ матнли электрон ахборотни ресурслар, телекоммуникация воситалари асосида жамлаш ва етказиш имкониятини таъминловчи дастурли мажмуадир.

ЭЛЕКТРОН МАЪРУЗА МАТНИСИ - дарсликни қисман ёки тўлиқ алмаштира оладиган ёки тўлдирадиган расмий тасдиқланган электрон ўқув нашри.

МУЛЬТИМЕДИАЛИ ВОСИТАЛАР - турли типдаги ахборотларни: матн, расм, схема, жадвал, диаграмма ва бошқаларни яратиш, сақлаш, ишлов бериш ва рақамлаштирилган кўринишида амалга оширишнинг компьютерли воситаси.

ЭЛЕКТРОН ДАРСЛИК (ЭД)-компьютер технологиясига асосланган ўқув услубини қўллашга, мустақил таълим олишга ҳамда фанга оид ўқув материаллар, илмий маълумотларнинг ҳар томонлама самарадор ўзлаштирилишига мўлжалланган

САВОЛЛАР ВА ТОПШИРИҚЛАР

1. Молия фанининг ўзига хос хусусиятлари нимада?
2. Молия фанига тааллуқли тушунчалар асосини нималар ташкил этади?
3. Молия фанини мазмуни ва моҳиятига кўра қайси гуруҳларга ажратиш мумкин?
4. Мутахассислик фанларини умумтаълим ва умумкасбий фанлардан фарқи нимада?
5. Мутахассислик фанларини ўқитиш методикасида қайси илмий тадқиқот методларидан фойдаланилади?
6. Илмий педагогик изланишлар жараёни неча босқичдан иборат?
7. Педагогик сўраш методига тушунча беринг?
8. Ўқитишда назария билан амалиётнинг боғлиқлигини қандай тушунасиз?
9. Мутахассислик фанлари ўқув-услубий мажмуасининг асосий функцияси нимадан иборат?
10. Таълимни фаоллаштиришнинг асосий аҳамияти нимада?
11. Фаол таълим деганда нима тушунилади?
12. Амалиётда ўқув-билиш фаолияти қандай даражаларда бўлинади?
13. Йўналтирувчи матн усули доирасида ҳаракатлар қандай тарзда амалга оширилади?
14. Лойиҳа усули билан йўналтирувчи усули ўртасидаги фарқ нима?
15. Лойиҳа усулининг афзаллиги нима?
16. Таълимда электрон ўқув адабиётларини қўллашнинг моҳияти ва афзаллиги нимада?
17. Электрон дарслик амалий машғулотларда қўлланилганда қандай имкониятлар яратилади?

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АДАБИЁТЛАР ВА ИЛМИЙ-УСЛУБИЙ ИШЛАР РЎЙХАТИ

1. Абдуллаева Ш.З. Халқаро валюта-кредит муносабатлари. Дарслик. - Т.: Иқтисод-молия, 2005.
2. Вахобов А. ва бошқалар. Халқаро молия муносабатлари. – Т.: Шарқ, 2003.
3. Вахобов А., Жамолов Х. Согласование межбюджетных отношений. Учеб.пос. – Т.: Иқтисод-молия, 2003
4. Вахобов А., Косимова Г., Жамолов Х. Бюджет-солиқ сиёсати яхлитлиги. Маъруза матни. – Т.: Иқтисод-молия, 2005
5. Вахобов А.В. Маликов Т.С. Молия. Дарслик. – Т.: Шарқ, 2011.
6. Вахобов А.В. Маликов Т.С. Молия: умумназарий масалалар. – Т.: Шарқ, 2008.
7. Вахобов А.В., Срождиддинова З.Х. Государственный бюджет. Учебник. – Т.: Иқтисод-молия, 2006
8. Зайналов Д., Саттаров Т. Проблемы обеспечения финансовой стабильности предприятий. Монография. – Т.: Шарқ, 2011.
9. Ишмухаммедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Тошкент: Истеъдод, 2008. – 180 б.
10. Корпоративные финансы. Учебник для Вузов. Под. ред. Бочарова В.В. – М.: ФБК-ПРЕСС, 2004..
11. Косимова Г. Ғазначилик фаолиятини ташкил этиш. Маъруза матни. – Т.: Иқтисод-молия, 2005
12. Ли А. Финансовое право Республики Узбекистан. Учебник. - Т.: ТГЮИ, 2003.
13. Маликов Т.С., Жалилов П.Т. Бюджет-солиқ сиёсати. – Т.: Академнашр, 2011.
14. Маликов Т.С., Ҳайдаров Н.Х. Молия: умумдавлат молияси. – Т.: Иқтисод-молия, 2009
15. Марцинковская Т.Д., Григорович Л.А. Психология и педагогика. Учебник. – М.: Проспект, 2010. – 464 с.
16. Нуркова В.В., Березанская Н.Б. Психология. Учебник. – М.: Высшее образование образование, 2009. – 575 с.
17. Остонов Қ. Янги педагогик технологияларни математика ўқитиш жараёнида тадбиқ этиш усуллари. Услубий қўлланма.– Самарқанд: СамДУ нашри, 2006.–72 б.
18. Принципы организация казначейского исполнения Государственного бюджета Республики Узбекистан. Уч.пос. под редакцией Д.Ж. Кучкарова. – Т.: Мир экономики и права, 2005.
19. Саидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Тошкент: Молия, 2003.
20. Толибов У., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. – Тошкент, 2006.

21. Финансы предприятий. Учебник для Вузов. Под. ред. Поляка Г.Б. М.: ФиС, 2003.
22. Финансы. Учебник для Вузов. Под. ред. Дробозиной Л.А. – М.: ЮНИТИ, 2002.
23. Финансы: Учебник. Под ред. В.П. Литовченко. – М.: Дашков и К. 2005.
24. Финансы: Учебник. Под. ред. Бабича А.М., Павловой Л.Н. – М.: ФБК-ПРЕСС, 2004.
25. Хайдаров Н. Давлат молиясини бошқариш. – Т.: Академия, 2005
26. Хайдаров Н. Молия. Маъруза матни. - Т.: Академия. 2003.
27. Холмухаммедов М.М. ва бошқалар. Таълим педагогик технологиялари. Услугий қўлланма. – Самарқанд, 2005. – 49 б.
28. Хусанов Ғ. ва бошқалар. Молиявий менежмент. – Т.: 2008
29. Шахов В.В. Страхование: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008.
30. Интернет сайтлари:
 - www.gov.uz
 - www.uza.uz
 - www.minfin.ru
 - www.mf.uz
 - www.budget.ru
 - www.df.ru
 - www.iet.ru

Мундарижа

Кириш.....	3
1 – мавзу. Молия фанини ўқитиш методикасининг умумий асослари	
1.1. Молия фанини ўзига хос хусусиятлари.....	5
1.2. Молия фанини ўқитишда қўлланиладиган илмий-тадқиқот методлари.....	7
2-мавзу. Молия фанини ўқитиш тамойиллари.....	12
3-мавзу. Молия фанини ўқитиш методлари.....	21
Мутахассислик фанларини ўқитиш методикасида қўлланиладиган асосий терминлар.....	35
Саволлар ва топшириқлар.....	40
Тавсия этилган адабиётлар ва илмий-услубий ишлар рўйхати.....	41

